

# The legal inadequacy of espionage in the Islamic Penal Code compared to the French Penal Code

Seyyed Rohollah Aghigh<sup>1</sup>

1. Ph.D.of Criminal Law and Criminology.  
Email: : Seyyed1400seyyed@Gmail.com



S.D.I.L.L.  
The SD Institute of Law  
Research & Study



**Publisher:**

Shahr-e- Danesh  
Research And Study  
Institute of Law

**Article Type:**

Original Research

**DOI:**

10.22034/jclc.2023.401402.1863

**Received:**

22 June 2023

**Accepted:**

30 November 2023

**Published:**

5 March 2024



## ABSTRACT

Iran's criminal system originates from the Romano-Germanic system, especially the French judicial system, however, it seems that it has not been able to take advantage of the more comprehensive view of the French legislator towards the crime of espionage, the crime of espionage is one of the main high-risk crimes that has been included in the security-oriented criminal policy and is usually The countries face maximum criminalization and repressive punishments. Therefore, the purpose of this article is to examine Iran's criminal policy regarding the crime of espionage in comparison with French criminal policy.

This research is applied in terms of objective with a fundamental approach, and the method of descriptive analytical research and the

### Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.



method of collecting information is library studies.

In the criminalization of espionage, Iran's legislator has looked at this crime with a minimal and traditional view and has not been able to consider various dimensions for the criminalization of espionage, which has modernity and flexibility and is proportional to the level of possible risks and harms of this crime, which is the reason for incomplete criminalizations. Sometimes it has become contradictory and ambiguous towards espionage and it has caused the disagreement of jurists and courts in this field; The new Penal Law bill has not been able to solve the problems raised; While the French legislator, by correcting and updating his legislative attitude regarding espionage, has been able to criminalize various dimensions for it.

**Keywords:** Espionage, Treason, Crimes Against Security, Criminal Policy, Criminal laws.

**Funding:** The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

**Author Contributions:**

Seyyed Rohollah Aghigh: Conceptualization, methodology, software use, validation, analysis, research and review, resources, data monitoring, writing-original draft, writing-review and editing, monitoring, project management, attracting funds.

**Competing interests:** The authors declare that they have no competing interests.

**Citation:**

Seyyed Rohollah Aghigh, "The Legal Inadequacy of Espionage in the Islamic Penal Code Compared to the French Penal Code" *Journal of Criminal Law and Criminology*. 11, no. 22 (March 5, 2024): 97-134.

## Extended Abstract

Iran's criminal system originates from the Romano-Germanic system, especially the French judicial system, however, it seems that it has not been able to take advantage of the more comprehensive view of the French legislator towards the crime of espionage, the crime of espionage is one of the main high-risk crimes that has been included in the security-oriented criminal policy and is usually the countries face maximum criminalization and repressive punishments.

Therefore, the purpose of this article is to examine Iran's criminal policy regarding the crime of espionage in comparison with French criminal policy.

According to its theoretical content, in terms of its nature, it is analytical and in terms of descriptive method, using the opinions of jurists, documents and internal laws, and the collection of information is in the form of a library, which leads to practical results that are used in the formulation and approval of the new law of the government. Judiciary for the Penal Law can be the cause of correcting the existing inadequacies in the crime of espionage in Iran's laws.

The comparative analysis of espionage offense in the Islamic Penal Code with the French Penal Code shows a significant difference in the view of Iranian and French legislators on the offense of espionage. The French legislature has been able to amend and update its criminal law over time and criminalized espionage with a developmental perspective, and by using security-oriented criminal policy, it has developed the circle of criminal examples of espionage, and by using the division of crimes, various and preventive punishments. regarding these crimes.

By reducing the scope of the crime compared to its past laws, Iran's legislature has taken a minimal view of the crime of espionage and has focused solely on the transmission of information and has not been able to criminalize its material elements in accordance with the types and types of the crime of espionage, and by limiting and reducing Examples of espionage are far from a comprehensive view. On the other hand, the neglect of various aspects in the process of an espionage operation has caused the deputy in espionage to be viewed with a minimal view and unable to develop a comprehensive criminal system regarding the crime of espionage.

Due to the ambiguities of the definition of the crime of espionage in the penal law, this has led to the differentiation of the rulings of the country's courts regarding the crime of espionage. Iran's legislator has also not

taken into account the degree of danger of the crime and the damage of the crime of espionage, and has considered much lighter punishments for the crime of espionage than other crimes.

Iran's legislator, in the capacity of drafting the law, instead of focusing on the dangers and harms of the crime of espionage for the country and society of Iran, simply in the capacity of defending the government and the system, and the violated rights of the private sector and members of the society in various types of economic, scientific, industrial espionage, It is cultural and... ignored.

One of the goals of the criminal law in any country is to defend the values and norms of that society. However, by avoiding the separation of treason against the country from the crime of espionage, the lawmaker of Iran has made the crime of espionage as a profession by the citizens of foreign countries.

And even an honor should be considered as a soldier of their own country and not have a lot of social ugliness, and by removing the ugliness of this title, the betrayal of an Iranian citizen to his motherland will be equal to the patriotism of a foreigner in the service of his country by spying. It is in their interest to state that this move is a countermeasure in defense of the values of a society.

The review of the Punishment Law Bill, which was published in November 1401 by the Deputy Legal and Affairs of the Judiciary Council, shows that this draft, unlike the previous draft, which considered better reforms, although it was able to improve in cases such as the proportionality of crime and punishment, Repairing the criticisms or with new criminalizations of some assumptions not mentioned in the previous law, such as article 57 of the draft, which criminalizes embedding or making available to others an object or objects that make it possible to acquire or transfer information, but in some cases, instead of developing Concepts have limited them more.

Among the cases of the crime of cooperation with a hostile foreign government is the subject of Article 508 of the Criminal Code, which in the recent draft of the bill, the material element of the crime of collusive cooperation has also been developed and the scope of the hostile foreign government has also increased to the enemy, alien and their resources. The definition of the spiritual element of the crime is limited and bound to specific malicious intent, including dividing, separating or surrendering the territory of Iran's sovereignty to the enemy or foreigner or their resources, which ignores many collaborations and collusions

with foreigners against the fundamental interests of the country of Iran.

Nearly three decades have passed since the Islamic Penal Code and the ambiguities and objections raised regarding it have been explored and analyzed by various researchers in these years, and various articles and researches have been conducted in this regard, and constructive suggestions have also been made that this matter It has increased the expectations from the legislator to formulate a new law with a reform approach. However, the review of the submitted draft has shown the wide weaknesses of this law regarding the crime of espionage, which does not eliminate the gaps and deficiencies in the Islamic Penal Code; Therefore, it is suggested that the said draft be reviewed again.



# نارسایي تقينی بزه جاسوسی در قانون مجازات اسلامی در مقایسه با قانون مجازات فرانسه

سیدروح اله عقیق<sup>۱</sup>

۱. طلبه حوزه علمیه قم، دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی.  
Email: Seyyed1400seyyed@Gmail.com

## چکیده:

نظام کیفری ایران منبعث از نظام رومی ژرمن به‌خصوص نظام قضایی فرانسه است. با وجود این به نظر می‌رسد نتوانسته از مزایای نگاه جامع‌تر قانون‌گذار فرانسوی نسبت به جرم جاسوسی بهره‌برد. جرم جاسوسی از زمره اصلی‌ترین جرایم پرخطر است که تحت شمول سیاست جنایی امنیت‌مدار قرار داشته و بیشتر از سوی کشورها به‌صورت حداکثری جرم‌انگاری و با مجازات‌های سرکوب‌گرایانه مواجه است. از این‌رو هدف این مقاله بررسی سیاست جنایی ایران در خصوص جرم جاسوسی در مقایسه با سیاست جنایی فرانسه است.

این تحقیق از لحاظ هدف کاربردی با رویکرد بنیادین است و روش تحقیق توصیفی تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات، مطالعات کتابخانه‌ای است. قانون‌گذار ایران در جرم‌انگاری جاسوسی، با نگاه حداقلی و سنتی به این جرم نگرینسته و نتوانسته از روزآمدی و انعطاف‌پذیری مناسبی برخوردار و متناسب با میزان خطرات و صدمات احتمالی این جرم، ابعاد متنوعی را

## کلید واژه‌ها: راییت و مجوز دسترسی آزاد:



کلید واژه‌ها: راییت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسندگان (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.



پژوهشکده حقوق



انجمن ایرانی حقوق کیفری

انجمن ایرانی حقوق جزا

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.22034/jcic.2023.401402.1863

تاریخ دریافت:

۱ تیر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۹ آذر ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۱۵ اسفند ۱۴۰۲



برای جرم‌انگاری جاسوسی در نظر بگیرد، همین امر سبب جرم‌انگاری‌های ناقص، بعضاً متضاد و مبهم نسبت به جاسوسی شده و اختلاف‌نظر حقوق‌دانان و محاکم را در این حوزه پدیدار ساخته است؛ لایحه جدید قانون تعزیرات نیز نتوانسته اشکالات مطرح شده را مرتفع سازد؛ درحالی‌که قانون‌گذار فرانسه، با اصلاح و به‌روزرسانی نگرش تقنینی خود در خصوص جاسوسی توانسته ابعاد متنوعی را برای آن جرم‌انگاری نماید.

### کلیدواژه‌ها:

جاسوسی، خیانت به کشور، جرایم علیه امنیت، سیاست جنایی، قوانین کیفری.

### حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

### مشارکت نویسندگان:

سیدروح اله عقیق: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم افزار، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه، جذب بودجه.

### تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی

### استناددهی:

سیدروح اله عقیق. نارسایی تقنینی بزه جاسوسی در قانون مجازات اسلامی در مقایسه با قانون مجازات فرانسه». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۱، ش. ۲۲ (۱۵ اسفند، ۱۴۰۲): ۹۷-۱۳۴.

## مقدمه

امنیت ملی برای دولت‌ها از اهمیت و حساسیت بسزایی برخوردار است. حفظ امنیت ملی به منظور حفاظت از حقوق، منافع، و نظم عمومی دولت‌ها در برابر تهدیدات و خطرات زیان‌بار اجتناب‌ناپذیر است و جلوگیری از تهدیداتی که می‌توانند به آن آسیب بزنند، از اولویت‌های بالایی برخوردار است؛ چراکه رفتارهای ضد امنیت ملی با دسته‌های دیگر متفاوت است. به عبارت دیگر، جرایم مرتبط با امنیت ملی به دلیل تأثیرات و تهدیدات خاص خود، نیاز به رویکردها و تدابیر متفاوتی دارند. در قانون‌گذاری، اصل امنیت ملی به‌عنوان یک اصل اساسی در نظر گرفته می‌شود. قانون‌گذاران در تدوین مقررات جرایم علیه امنیت ملی به خواسته‌ها و نیازهای امنیت توجه ویژه‌ای دارند و این موضوع می‌تواند به اعمال مقررات خاص و حتی تشدید مجازات‌ها برای جرایمی که به نظر می‌رسد به امنیت ملی آسیب می‌زند، منجر شود، از این رو به منظور بهره‌برداری از امنیت ملی، پیش‌زمینه‌هایی که حتی قبل از انجام عملیات اجرایی وقوع می‌کنند، را نیز مورد توجه قرار می‌دهند و برای تقویت امنیت ملی، کیفرهای سنگین‌تری برای رفتارهایی که به امنیت ملی آسیب می‌زند، تعیین و به اعمال مقررات خاص و حتی تشدید مجازات‌ها برای جرایمی که به نظر می‌رسد به امنیت ملی آسیب می‌زند، منجر می‌شود. به‌عنوان مثال، جرایم جاسوسی، تروریسم، خیانت به کشور، انحراف از مسیر سیاست‌های حکومت و... ممکن است تحت قوانین دارای مجازات‌های سخت‌تری باشند. همچنین، در بسیاری از موارد، تعامل بین سیاست‌های امنیت ملی و حقوق افراد یک چالش است. در برخی موارد، تضاد میان افرادی که بر حقوق فردی و آزادی‌های شخصی تأکید می‌کنند و دولت‌ها که به‌منظور حفظ امنیت ملی نیازمند محدودیت برخی حقوق هستند، پیش می‌آید و رابطه بین امنیت ملی و حقوق انسانی و حریم خصوصی را به یک مسئله پیچیده تبدیل می‌نماید که نیازمند بررسی دقیق و هماهنگی میان قوانین و سیاست‌های حاکمیتی است تا تأمین امنیت ملی به‌طور هماهنگ با حفظ حقوق اساسی افراد انجام شود. از این رو ضروری است که قوانین کیفری مبتنی بر اصول حقوقی شفاف و عادلانه باشند و با احترام به حقوق انسانی تطابق داشته باشند. همچنین، اقدامات امنیتی نیز باید با احترام به حقوق افراد و اصول عدالت انجام شوند. توازن مناسب بین امنیت ملی و حقوق انسانی به دولت‌ها کمک می‌کند تا در برخورد با تهدیدات امنیتی به‌صورت کارآمد و عادلانه عمل کنند؛ از این رو در برخورد با جرایم علیه امنیت ملی، اهداف و اصول حفظ امنیت، حقوق انسانی و عدالت باید به‌طور هم‌زمان در نظر گرفته شوند. به‌طور کلی، قوانین کیفری و سیاست‌های امنیت ملی باید به‌گونه‌ای تنظیم شوند که از تضاد و تعارض زیان‌باری بین حفظ امنیت و



احترام به حقوق افراد جلوگیری شود. با وجود این، به نظر می‌رسد که نظام‌های کیفری در حفظ تعادل مذکور، به سمت حفظ امنیت‌گرایی یافته‌اند و به همین علت برخی از محققین معتقدند که گزاره‌ها و اصل‌های بزه‌انگاری رفتارهای ضدامنیت ملی با دیگر دسته‌ها متفاوت‌اند و قانون‌گذار پیش از هر چیز به خواسته‌ها و بایسته‌های امنیت ملی که بیشتر همان امنیت دولت است، روی آورده است.<sup>۱</sup>

جاسوسی به دلیل میزان خطر آفرینی گسترده برای امنیت، جایگاه ممتازی را به خود اختصاص داده و همواره به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین جرایم علیه امنیت دسته‌بندی شده و مورد توجه دولت‌ها بوده است؛ اما سیر تحولی متناقضی را سپری نموده است. در مکتب کلاسیک، جاسوسی و خیانت به کشور دارای اهداف اصلاح‌طلبانه و انسانی ترسیم و از این رو در زمره جرایم سیاسی دسته‌بندی می‌شد که به‌واسطه مسئولیت اخلاقی که مجرمین آن دارند مستحق تخفیف مجازات قلمداد می‌شدند. این مطلب در رساله گیزو در سال ۱۸۲۲ نمایان گشت. مع‌الوصف با پیدایش مکتب تحقیقی (اثباتی)، به‌جای مسئولیت اخلاقی، استعداد خطرناک و استعداد جنایی نقش بیشتری یافت و حالت خطرناک برای بزه‌کار به‌عنوان شاخص اصلی قلمداد گردید، جرم جاسوسی دگرباره به‌عنوان یکی از خطرناک‌ترین جرایم دسته‌بندی شد.<sup>۲</sup>

سابقه جرم‌انگاری جرم خیانت به کشور در قوانین موضوعه ایران، به کتابچه قانون مظفرالدین‌شاه بازمی‌گردد؛ اما جرم‌انگاری جرم جاسوسی به سال ۱۳۰۴ و قانون مجازات عمومی بازمی‌گردد، البته در این بین، برخی محققین اصل ۲۴ قانون اساسی مشروطه را متضمن جرم‌انگاری افشای عهدنامه‌هایی منعقد شده مخفیانه که به ضرر امنیت داخلی و خارجی باشد اولین جرم‌انگاری جاسوسی در نظام تقنینی ایران دانسته‌اند.<sup>۳</sup>

قوانین جزایی ایران که اقتباس شده و برگرفته از قانون مجازات فرانسه بود، در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ که برگرفته از تقسیم‌بندی قوانین فرانسه، جرایم علیه امنیت را در دو بخش مجزای امنیت داخلی و خارجی صورت‌بندی نمود و جاسوسی را ذیل جرایم علیه امنیت خارجی دسته‌بندی کرد و موارد ذیل را در خصوص کشورهای متخاصم مورد جرم‌انگاری قرار داد:

۱. حسن عالی‌پور، جرایم ضدامنیت ملی (تهران: انتشارات خرسندی، چاپ اول، ۱۳۸۷)، ۱۹۲-۱۹۳.
۲. عادل ساریخانی، جاسوسی و خیانت به کشور (قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸)، ۳۵.
۳. محدثه آخوندزاده آرانی و سید محمود مجیدی، جایگاه جرم‌انگاری امنیت‌مدار ناظر بر بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران (دامغان: پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه دامغان، ۱۳۹۵)، ۲۵.

ماده ۶۱: تبانی، تحریک بیگانگان و فراهم کردن مقدمات، جهت درگیری با ایران.  
 ماده ۶۲ الی ۶۵: هرگونه همکاری یا جاسوسی برای کشورهای متخاصم (دشمن).  
 ماده ۶۶: اختفای جاسوسان و نظامیان دولت‌های متخاصم.

قانون‌گذار ایران در قانون مصوب ۱۳۰۴ علاوه بر کشورهای متخاصم، اقدامات دیگری را در خصوص سایر کشورها شامل: ماده ۶۷ و ۶۸ ارائه اطلاعات به افراد فاقد صلاحیت اعم از ایرانی و بیگانه، ورود بدون اجازه به اماکن دارای اسرار، تصویربرداری یا نقشه‌برداری از اماکن نظامی جرم‌انگاری نمود. قانون‌گذار ایران بر خلاف رویه قانون‌گذار فرانسه، اقدام به تمایز میان جاسوسی و خیانت به کشور بر اساس ملاک تابعیت ننمود؛ اما به مشابه قانون جزای فرانسه، مفهوم جاسوسی تبیین نشده و به‌عنوان یک مفهوم مفروض در نظر گرفته شد. قانون‌گذار قبل از انقلاب در اصلاحاتی که در سال‌های ۱۳۰۷، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۷، ۱۳۲۲، ۱۳۲۸، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۴۴، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳ و ۱۳۵۵ بر قانون مجازات عمومی انجام داد، مواد مذکور را دستخوش تغییرات قرار نداد؛ اما در ماده ۶۷ مکرر، با توسعه دامنه جاسوسی، آن را به جاسوسی بر علیه کشور ثالث نیز تسری داد. قانون‌گذار پس از انقلاب اسلامی نیز در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۲، رویه قبل را در پیش گرفت ولی متأثر از فضای جنگ با عراق، مجازات محاربه را برای برخی اقسام آن مقرر داشت. قانون‌گذار سپس در بازنگری سال ۱۳۷۵، ضمن کاهش دامنه جرم‌انگاری جاسوسی، با ادغام جرایم ضدامنیت داخلی و خارجی کشور، در مواد ۵۰۱ الی ۵۰۳ و ۵۰۵ و ۵۰۸ ق.م.ا، مطلع نمودن اشخاص فاقد صلاحیت از اسرار کشور، ورود به اماکن ممنوعه جهت کسب اطلاعات، جمع‌آوری اطلاعات طبقه‌بندی‌شده و در اختیار دیگری قرار دادن آن با قصد برهم‌زدن امنیت کشور، بی‌مبالاتی در حفظ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده و جاسوسی به نفع یک دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر در ایران و همکاری با دول متخاصم علیه ایران را به‌عنوان مصادیقی از جاسوسی تبیین نمود و در ماده ۵۱۰ جذب و پنهان کردن جاسوس‌ها را از دولت متخاصم به غیر متخاصم توسعه داده است.

قانون‌گذار ایران اگرچه در ابتدا در خصوص جرایم علیه امنیت، با نگاه به قوانین فرانسه دست به تقنین کیفری زده؛ اما در ادامه از تحولات پدیدار شده در نظام کیفری فرانسه پیروی نکرده است. از این رو هدف از این مقاله مقایسه میان قانون مجازات اسلامی با قانون جزای فرانسه در خصوص جرم جاسوسی و جرایم مرتبط با آن است و در صدد پاسخ به این پرسش است که آیا قانون مجازات اسلام توانسته در قیاس با قانون مجازات فرانسه، نگاه جامع‌تر و دقیق‌تری را به جرم جاسوسی و خیانت به کشور داشته

باشد.

تا کنون پژوهش‌های متنوعی پیرامون جاسوسی و خیانت به کشور صورت گرفته و پایان‌نامه و رساله‌های مختلفی نیز در این حوزه به رشته تحریر درآمده است. منصور رحمدل در مقاله‌ای با عنوان جاسوسی و خیانت به کشور، مصادیق مربوط به هر جاسوسی و خیانت به کشور را مورد بررسی قرار داد. سید محمود مجیدی نیز در مقاله‌ای با عنوان آسیب‌شناسی سیاست جنایی ماهوی ایران در قبال بزه جاسوسی، سیاست جنایی ایران را در خصوص این بزه، مورد نقد قرار داده و ایرادها و نارسایی‌های مختلف نظیر وجود ابهامات تقنینی در مصادیق جاسوسی، عدم تفکیک جاسوسی از خیانت به کشور و استفاده از قیود متعدد و غیرضرور را مورد بررسی قرار داده است. سید محمود مجیدی در کتابی با عنوان حقوق کیفری اختصاصی جرایم علیه امنیت، به بررسی تطبیقی جرایم علیه امنیت میان ایران و فرانسه پرداخته است و در مقاله‌ای با عنوان جلوه‌های ظهور حقوق کیفری امنیت‌مدار در فرانسه، به تبیین سیاست جنایی امنیت‌محور در حقوق کیفری فرانسه پرداخته است. مهدی خدشاهی نیز به همراه سید محمود مجیدی و مهدی ذوالفقاری در مقاله‌ای با عنوان «تأملی بر آسیب‌شناسی کیفری جرم جاسوسی در قانون مجازات اسلامی»، چالش‌ها و ابهامات این جرم در قانون فوق را مورد بررسی قرار داده است. سید روح اله عقیق به همراه کریم صالحی و عارف برخورداری در مقاله‌ای با عنوان «نادیده‌انگاری بایسته‌های تقنینی در قوانین کیفری ایران در حوزه جرایم علیه امنیت»، قوانین کیفری ایران در این حوزه از زاویه اصول پذیرفته‌شده قانون‌نویسی را مورد بررسی و نواقص و اشکالات موجود از جمله نارسایی‌ها، ابهامات قوانین و اثربخشی معکوس قوانین و تشدید هنجارشکنی را مورد اشاره قرار داده است.

اهمیت و ویژگی بزه جاسوسی سبب شده که این بزه، در صورت‌بندی‌های جرایم، در زمره جرایم پرخطر برای دولت‌ها و حتی ملت‌ها دسته‌بندی گردد. همین امر پژوهش در این حوزه را حائز اهمیت ویژه‌ای نموده است، چراکه با منفعت بخش زیادی از جامعه هم‌زاد بوده و متضمن حقوق جامعه است. از این رو اصلاح نارسایی‌های قوانین در این بخش نیازمند پژوهش‌های بیشتری در این حوزه است. بر این اساس این پژوهش با رویکرد تطبیقی میان قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات فرانسه، تلاش نموده است که به بررسی و تبیین نارسایی‌های موجود تقنینی قانون مجازات اسلامی در خصوص جرم جاسوسی بپردازد و با قیاس آن با قانون مجازات فرانسه، ضرورت اصلاح و به‌روزرسانی قوانین کیفری در حوزه امنیتی به‌خصوص جرم جاسوسی را تبیین نماید.

تحقیق پیش‌رو با توجه به محتوای نظری آن، از نظر ماهیت به صورت تحلیلی و از جهت روش

توصیفی با استفاده از نظرات حقوق دانان، اسناد و قوانین داخلی تدوین شده است و گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای منتج به نتایجی کاربردی است که در تدوین و تصویب لایحه جدید قوه قضائیه برای قانون تعزیرات می‌تواند، سبب اصلاح نارسانی‌های موجود در بزه جاسوسی در قوانین ایران باشد.

### ۱- مفاهیم و مبانی نظری (مفهوم جاسوسی)

جاسوسی جهت کسب اخبار از دیگران، قدمت باستانی دارد و شاید بتوان آن را مأنوس با خصوصیات بشر و قدمت آن را با پیدایش جامعه یکی دانست، از این رو مفهومی آشنا برای تمامی جوامع است که نموده‌هایی از آن در تاریخ تمامی تمدن‌ها به یادگار مانده است.

جاسوسی از جهت لغوی از ریشه‌های مختلفی همچون جسس (تجسس) گرفته شده که به معنای خاص جستجوی شرورانه و به معنای جستجوی چیزهای پنهان، در کشف امور شری که مخفی است و در خصوص کسی استعمال می‌شود که بدی‌های پنهان مردم را پیگیری می‌کند و عبارت از تفتیش و بازرسی بواطن و پنهانی‌های امور و جاسوس صاحب شر پنهان و سری است. تجسس بازرسی و تفتیش به خاطر به دست آوردن و طلب اخبار برای دیگری است<sup>۴</sup> و یا از جسس گرفته شده که به معنای عام جستجو و کنجکاوی کردن در اسرار شامل خبریابی و به معنای پیداکردن یا دیدن یا شنیدن یا حس کردن و همچنین در معنای تفحص و جستجو نمودند، عین و چشم، لمس کردن با دست است<sup>۵</sup>. طبرسی تجسس را در باطن کارها و معطوف به امور شرورانه و آگاهی جستجو از ظواهر امور و معطوف به امور خیر دانسته است<sup>۶</sup> و در برخی از متون عربی از عین (چشم) سمع (گوش) برای آن استفاده شده است؛ چراکه جاسوس تماماً چشم برای جستجو و تماماً گوش برای شنیدن اخبار است و در لغت‌نامه آکسفورد از آن با عنوان SPY استفاده شده و در انگلیسی از واژه Espionage و در فرانسوی از واژه Espionnage و در آلمانی از واژه Epdnen استفاده شده است. به کارگیری عنوان جاسوسی از قرن سیزدهم در فرانسه و برگرفته از واژه Espier، رواج یافت<sup>۷</sup> و آن را می‌توان در قانون جولیا<sup>۸</sup> روم باستان نیز جستجو نمود که

۴ . محمدباقر محقق، دائرة الفرائد در فرهنگ قرآن (جلد پنجم، تهران: انتشارات بنیاد، ۱۳۶۶)، ۱۶۶-۱۶۷.

۵ . علی‌اکبر قرشی بنایی، قاموس قرآن، جلد دوم (تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰)، ۱۳۳.

۶ . محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب (جلد دوم، بیروت: دارصادر، ۱۴۰۸)، ۲۸۳.

7 . Picard, Nicolas, "La repression judiciaire de l'espionnage en France pendant la grande guerre", Mémoire de Master, Sous la direction de Mme Sophie Démare-Lafont, Université Paris II Panthéon – Assas, Paris, (2018), 26.

8 . la loi Julia.

جمع‌آوری رومیان به نفع بیگانگان را مستوجب تعقیب قضایی دانسته بود.<sup>۹</sup>

لغت‌نامه دهخدا، جاسوس را خبر پرسی می‌داند و جاسوس را به معنای جستجوکننده خیر برای بدی دانسته که به کسی اطلاع می‌گردد که از ملکی به ملک دیگر خبر برد<sup>۱۰</sup> و لغت‌نامه عمید نیز آن را به معنای خبرکش، خبرچین، جستجوکننده خبر، کسی که اخبار و اسرار کسی را اداره‌ای یا مملکتی را به دست بیاورد و به دیگری اطلاع بدهد دانسته است.<sup>۱۱</sup> فرهنگ علوم سیاسی نیز جاسوس را کسی می‌داند که اطلاعات محرمانه و سری مربوط به کشوری را به دست آورد و آن را به کشور دیگری بدهد.<sup>۱۲</sup>

واژه جاسوسی نه‌تنها از سوی قانون‌گذاران تعریف مشخصی نشده لکن در بسیاری از متون جزایی کشورها به‌کاررفته ولی هیچ یک از متون قانونی تعریفی از جاسوسی ارائه نداده‌اند، این امر در متون فقهی نیز جاری است و در این متون نیز تعریفی از جاسوسی صورت نگرفته و تنها از واژگانی نظیر عین و عیون برای آن بهره گرفته شده است، با وجود این نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه، جاسوسی را تحصیل اطلاعات سری و محرمانه و دادن آن‌ها به دولت یا دولت‌های بیگانه اعم از این که مرتکب ایرانی باشد یا غیرایرانی، دانسته است.<sup>۱۳</sup>

حقوق‌دانان بر خلاف قانون‌گذاران تلاش داشته‌اند که مبادرت به تعریف این عنوان نمایند. رنه گارو جاسوسی را جمع‌آوری و تملک اطلاعات و تعلیمات اسناد قابل استفاده یک کشور خارجی بر ضدامنیت کشور خارجی دیگر دانسته است<sup>۱۴</sup> و برخی نیز جاسوس را شخصی دانسته‌اند که سعی می‌کند اخبار سری از یک دولت در مورد دولت دیگر به دست آورد. جاسوسی اصولاً به منظور شناسایی آن چه برای دشمن روی می‌دهد، است. اخبار مربوط به دشمن که به‌وسیله جاسوسان حرفه‌ای جمع‌آوری می‌شود به اطلاعات سری موسوم است.<sup>۱۵</sup> در نگاه برخی نیز جاسوس کسی است که اخبار و اطلاعات فرد دیگر یا مؤسسه‌ای یا کشوری را مخفیانه گردآوری و به شخص یا مؤسسه یا کشور دیگر تسلیم و اطلاع

9. Jeanclos, Yves, "Droit pénal européen", Dimension historique, Economica, Paris, (2009), 295.

۱۰. علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه (جلد پنجم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳)، ۶۴۵۸.

۱۱. حسن عمید، فرهنگ فارسی (چاپ ششم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۸)، ۳۲۸.

۱۲. غلامرضا علی‌بابایی، فرهنگ علوم سیاسی (تهران: انتشارات ویس، ۱۳۶۹)، ۲۰۰.

۱۳. شماره نامه: ۱۳۸۰/۱۰/۲۹-۷/۸۸۲۷.

۱۴. رنه گارو، مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، ترجمه سید ضیاءالدین نقابت، جلد سوم (تهران: ۱۳۴۴)، ۶۹۴.

۱۵. ران فریدل، جاسوسی: دنیای مدرن جاسوسی، ترجمه معاونت پژوهشی دانشکده امام باقر ع (تهران: انتشارات دانشکده

امام باقر ع، ۱۳۸۲)، ۱۳-۱۷.

می‌دهد. به عبارت دیگر جاسوس کسی است که محرمانه و یا تحت عناوین نادرست به نفع خصم درصدد تحمیل اطلاعاتی از قبیل نقشه‌ها و قوای طرف و مقاصد او برآید. تجسس و گردآوری اطلاعات و اسناد مخفی و محرمانه راجع به امور نظامی و تشکیلات حمله یا دفاع یا اوضاع سیاسی یا اقتصادی مملکت به قصد دادن اطلاعات به دولت خارجی در مقابل پول یا هر نوع پاداش و اجرت و یا حتی بلاعوض از خصوصیات جاسوس ذکر گردیده است.<sup>۱۶</sup> برخی نیز آن را عمل شخصی دانسته‌اند که با عناوین غیرواقعی و متقلبانه اقدام به کسب اطلاعات یا نقشه‌ها یا مدارک و اسناد مخفی و محرمانه مربوط به اسرار نظامی، اقتصادی، سیاسی و تسلیم آنها به کشور بیگانه می‌نماید.<sup>۱۷</sup> یا کسی که در پوشش‌های متقلبانه یا مخفیانه و به نفع دشمن در صدد تفحص و تجسس پیرامون اسرار یا تحصیل اطلاعات، اشیاء، وسائل، مدارک و اسناد مربوط به استعداد و توانائی‌های نظامی، اقتصادی و فرهنگی مربوط به یک کشور و انعکاس آنها به کشور دشمن باشد.<sup>۱۸</sup> برخی نیز جاسوس را به شخصی اطلاق نموده‌اند که تحت عناوین غیر واقعی و مخفیانه به نفع خصم در صدد تحصیل اطلاعات یا اشیائی باشد.<sup>۱۹</sup>

برخی از محققین عرصه امنیت ملی نیز در تعریف جاسوسی، آن را کسب غیرمجاز اطلاعات طبقه‌بندی‌شده، اعم از رسمی توسط نهادهای حاکمیتی یا غیررسمی که به‌صورت اسرار، طرح‌ها و برنامه‌های آینده یک نهاد مشخص شده، دانسته‌اند که شامل تلاش و اقدام مقدماتی و ایجاد زمینه برای ارائه غیرمجاز اطلاعات طبقه‌بندی‌شده رسمی و غیررسمی و نه اطلاعات آشکار، به‌صورت غیرمجاز به افراد داخلی و خارجی است؛ چراکه امنیت اطلاعات به معنی حفظ محرمانه بودن اطلاعات که درون خود یکپارچگی و قابل دسترس بودن اطلاعات برای افراد صلاحیت‌دار است را خدشه‌دار نموده است.<sup>۲۰</sup> در حقوق بین‌الملل، تعریف مشخصی از جاسوسی در وضعیت صلح وجود ندارد حتی ماده ۲۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر، بر اصل آزادی اطلاعات تأکید دارد که ممکن است تصور شود این اصل

۱۶. امیر خان سپهوند، جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی (جزوه درسی)، (تهران: دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۶۷) ۲۶.

۱۷. عادل ساریخانی، جاسوسی و خیانت به کشور (پایان‌نامه)، پیشین، ۱۸.

۱۸. محمد صالح ولیدی، حقوق جزای اختصاصی (جلد سوم، چاپ دوم، تهران: نشر داد، ۱۳۷۳)، ۱۰۶-۱۰۷.

۱۹. ایرج گلدوزیان، حقوق جزای اختصاصی جرایم علیه تمامیت جسمانی، اموال و مالکیت، امنیت و آسایش عمومی، چاپ ششم (تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۸)، ۳۷۴.

۲۰. مجتبی انصاریان و جواد منزوی بزرگی، «شناخت مفهومی و جرم‌انگارانه جاسوسی در حقوق کیفری سنتی و حقوق فن آوری اطلاعات»، فصلنامه مطالعات حفاظت و امنیت انتظامی، ۳۵ (۱۳۹۴)، ۱۵۰ - ۱۵۲.

توجیه‌کننده جاسوسی است؛ ولی بند دوم آن، محدودیت‌هایی نظیر قوانین داخلی کشورها، احترام به آزادی و حقوق دیگران، رعایت اصول اخلاقی، نظم عمومی و رفاه همگانی را به رسمیت شناخته که این تصور را منتفی می‌سازد.

جاسوسی در اسناد بین‌الملل در خصوص جاسوسی در زمان جنگ، مورد تأکید بوده و ماده ۱۹ قطعنامه بروکسل مورخ ۱۸۷۴، جاسوسی را اقدامی مخفیانه در جمع‌آوری اطلاعات در مناطق اشغال شده به‌وسیله نیروی دشمن با انگیزه تسلیم اطلاعات به طرف مقابل درگیری است. مشابه این نظر ماده ۲۹ مقررات لاهه مورخ ۱۸ اکتبر ۱۹۰۷ در خصوص قوانین و عرف‌های جنگی است که در خصوص جاسوسی در زمان جنگ مقرر می‌دارد، برای اطلاق جاسوس به یک فرد باید الف. اقدامات او به صورت مخفیانه یا به بهانه‌های غیر واقعی و ب. به نفع یکی از طرفین درگیری به دنبال جمع‌آوری اشیاء یا به دست آوردن اطلاعات باشد؛ اما در بند دوم آن با اشاره به ماده ۴۶ پروتکل شماره یک، مقرر می‌دارد که نظامیانی بدون تغییر دادن لباس نظامی خود برای تجسس و گردآوری اطلاعات از وضعیت طرف درگیری از خط دفاعی عبور کرده باشند، جاسوس تلقی نمی‌شوند. این ماده، لازمه جاسوسی را پنهان بودن دانسته و افرادی که مأموریت خود را به صورت آشکار انجام می‌دهند، جاسوس ندانسته است.

برخی از موارد در حقوق بین‌الملل بیانگر نگاه ارفاقی اسناد به جاسوسی است. برای مثال ماده ۲۴ قسمت دوم کنوانسیون ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ لاهه، احترام به حقوق و عرف جنگی که مربوط به عملیات جنگی است، ترفندهای جنگی را شامل ابزارهای ضروری جهت کسب اطلاعات از طرف مقابل درگیری به رسمیت شناخته و برای آن محدودیتی قائل نشده و آن را ناقض حقوق جنگ نمی‌داند. ماده ۳۱ کنوانسیون چهارم (۱۹۰۷) لاهه برای جواسیس نظامی، ارفاقاتی را در نظر گرفته و اعلام داشته که اگر مشخص گردید که فرد دستگیر شده در سپاه طرف مقابل، پیش از این اقداماتی در خصوص جاسوسی نظامی انجام داده است، برای اقدامات مذکور قابل محاکمه و پیگرد نمی‌باشد. ماده ۴۶ پروتکل الحاقی کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹ که به حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه است، نظامیانی را که با لباس نظامی مبادرت به جمع‌آوری اطلاعات در مرزهای طرف دیگر جنگ می‌نمایند را جاسوس ندانسته است. همچنین اگر نیروی نظامی ساکن قلمروی سرزمین مورد تجاوز، مبادرت به جمع‌آوری اطلاعات نماید، در صورتی که اطلاعات جمع‌آوری شده ارزش نظامی داشته باشد، جاسوس محسوب نشده و از امتیازات اسیر جنگی برخوردار می‌شود. از این رو برخی از حقوق دانان، تصور نموده‌اند که در نگاه اسناد بین‌المللی،

جاسوسی لازمه رفتار متقابلانه و تظاهر دروغین و لباس میدل است.<sup>۲۱</sup> این در حالی است که اسناد مذکور نه در صدد تبیین جاسوسی بلکه در مقام ایجاد نظام ارفاقی برای نظامیان درگیر در منازعات و مخاصمات جنگی بوده و از این رو تلاش داشته‌اند با نگاه محدود کننده به جاسوسی نگریسته و دایره اسیر جنگی را توسعه دهند.

برخی محققین بر این باور هستند که جاسوسی در زمان صلح اساساً در حقوق بین‌الملل به رسمیت شناخته نشده است<sup>۲۲</sup> و حقوق بین‌الملل سنتی به طرز قابل ملاحظه‌ای از رویه جاسوسی در زمان صلح غافل است؛<sup>۲۳</sup> بنابراین جاسوسی از لحاظ موازین بین‌الملل جرم محسوب نمی‌شود.<sup>۲۴</sup> فرهنگ لغت اصطلاحات حقوق بین‌الملل<sup>۲۵</sup> و فرهنگ لغت حقوق بین‌الملل عمومی<sup>۲۶</sup> ورودی به تعریف واژه جاسوسی ندارند و محدود به تعریف جاسوس بر اساس قوانین بین‌المللی جنگ هستند؛<sup>۲۷</sup> از این رو برخی محققین بر این باور هستند که فعالیت‌های جاسوسی آشکارا ممنوع نشده و طبق قوانین بین‌الملل عمومی مشروع تلقی می‌شود و در نتیجه مجاز است.<sup>۲۸</sup> با وجود این به نظر می‌رسد قواعد حقوق بین‌الملل حاکم بر زمان صلح، تنها به صورت تلویحی جاسوسی را منع می‌کند؛ چراکه با تأکید بر اصل برابری حاکمیت، احترام به تمامیت ارضی و سیاسی دولت‌ها را به رسمیت شناخته است.<sup>۲۹</sup>

مختار بودن دولت‌ها در هرگونه اقدامی در راستای منافع خود یکی از قواعد عمومی در عرصه بین‌المللی است که محدود به محترم شمردن حاکمیت سایر کشورها شده است و در صورت نقض، قاعده حق اقدام متقابل را برای سایر دولت‌ها به همراه می‌آورد؛ از این رو برخی محققین بر این عقیده هستند که دولت‌ها در اقدام جاسوسی در قلمروی سایر کشورها از طریق مأموران سرویس‌های اطلاعاتی، به‌خاطر

۲۱. عادل ساریخانی، جاسوسی و خیانت به کشور (پایان‌نامه)، پیشین، ۵۸.

22. Leslie S. Edmondson, "Espionage in Transnational Law", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 5, 2(1972), 434.

23. Lafouasse, Fabien, "L'espionnage en droit international", *Annuaire francais de droit international XLVII*, Cnrs Éditions, Paris, (2001), 64.

۲۴. حسین میرمحمد صادقی، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، چاپ بیست و چهارم، (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲)، ۷۷.

25. *Dictionnaire de la terminologie du droit international* (1960).

26. *Dictionnaire de droit international public* (2001).

27. Lafouasse, Fabien, op. cit. (2001), 64.

28. Dausés M, et Wolf D, "L'espionnage par satellites et l'ordre international", *Rgae*, (1973) n°1: 295

29. Wright, Q, "Espionnage and the Doctrine of Non-Intervention in International Affairs", in R. Stanger ed., *Essays on Espionage and International Law*, 3, (1962), 18.



نقض قوانین داخلی کشورهای هدف، قوانین بین‌المللی را نقض کرده‌اند.<sup>۳۰</sup> اعلامیه روابط دوستانه ۱۹۷۰، لوازم جاسوسی نظیر ورود غیرمجاز و یا تبعات آن نظیر بی‌ثباتی دولت دیگر در حقوق بین‌الملل عرفی مجاز دانسته نمی‌شود. البته برخی این احتمال را متصور دانسته‌اند که مطابق منشور سازمان ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ و اسناد منطقه‌ای حقوق بشر، جاسوسی غیرقانونی محسوب شود<sup>۳۱</sup> و به‌عنوان تخلف و عدول غیرقانونی از حقوق بین‌المللی تحلیل گردد.<sup>۳۲</sup> با وجود این برخی از پرونده‌های رسیدگی شده بیانگر عدم نظر محاکم بین‌المللی در خصوص جرم جاسوسی بوده‌اند. برای مثال ایالات متحده در سال ۱۹۶۰، در پرونده هوایمای U-۲ که خلبان فرانسوی گری پاورز توسط شوروی دستگیر شد، جاسوسی در زمان صلح را امری مرسوم میان همه دولت‌ها، نوعی دفاع مشروع، در راستای حفظ موازنه قدرت و قابل توجیه بودن فعالیت علیه جریانات فکری معارض لیبرال دموکراسی نظیر کمونیسم، دانست.<sup>۳۳</sup> در این پرونده دادستان رودنکو مسئله جاسوسی را تجاوز به قواعد حقوق بین‌الملل ندانست و تنها ایالات متحده را به‌واسطه نقض برابری حاکمیت و تعرض ناپذیری حریم هوایی مقصر دانست.<sup>۳۴</sup>

## ۲- یافته‌های پژوهش (نارسایی‌های تقنینی در بزه جاسوسی در نگاه تطبیقی)

مقایسه تطبیقی بزه جاسوسی در قانون مجازات اسلامی با قانون مجازات فرانسه، بیانگر نارسایی‌های این بزه در قانون مجازات اسلامی بوده که بازنگری و اصلاح این بزه را از سوی قانون‌گذار ایرانی ضروری ساخته است. مقایسه بزه مذکور بیانگر ابهامات و نارسایی متنوعی است.

### ۲-۱- محدود شدن به جرایم علیه دولت

امنیت در دوران باستان، در شاه، سلطان و حاکم خلاصه می‌گردید و تهدید تاج و تخت شاهی بزرگ‌ترین

30. Kohen, Gérard & Kovar, Jonathan et Robert, "L'espionnage en temps de paix", in *Annuaire français de droit international*, Volume 6, Paris, (1960), 254.

۳۱. محمود جلالی، «جاسوسی در حقوق بین‌الملل مدرن و ضرورت تدوین مقررات جهانی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۵ (۱۴۰۰)، ۳۳۹.

32 Cohen J, Kovar R, "L'espionnage en temps de paix", 6 *Annuaire français de droit international* 239 (1960) 8.

33. Wright Q, "Espionnage and the Doctrine of Non-Intervention in International Affairs", in R. Stanger ed., *Essays on Espionage and International Law*, 3 (1962), 20.

34. Cohen J; Kovar R, "L'espionnage en temps de paix", 6 *Annuaire français de droit international* 239 (1960), 20.

و نابخشوده‌ترین گناه بود و جرایم علیه پادشاه به‌عنوان اصلی‌ترین جرم علیه امنیت تلقی می‌شد، با پیدایش انقلاب‌ها و تغییر حکومت‌ها، حکومت‌ها جایگزین شاهنشاهان شدند و دولت نمودی از کل جامعه گردید که تهدید آن، امنیت کل مردم و نظام را به مخاطره می‌انداخت و جرایم علیه امنیت، شامل جرایم علیه دولت‌ها شد.

تحولات اقتصادی و تکنولوژی در دهه‌ها و عصرهای اخیر سبب تأثیرپذیری امنیت از مؤلفه‌های جدید شده و از شکل سنتی آن خارج شده است. این تحولات را می‌بایست در تغییر مفهوم قدرت ملی در جوامع جستجو نمود. بروز یافتن ابعاد متنوعی از قدرت جوامع سبب شده است که در کنار تجهیزات، ادوات و تکنولوژی نظامی کشورها، ابعاد و اضلاع جدیدی برای کشورها مورد توجه قرار گیرد و آنان قدرت ملی خود را در تقویت آن عرصه‌ها جستجو نمایند. تبعاً تحولات در عرصه قدرت ملی، تحول در اهداف ملی را در پی داشته و سیاست‌گذاری دولت‌ها را نیز دستخوش تغییرات بنیادین نموده است. گذار کشورها از توجه به امنیت سخت (نظامی) به سمت نیمه‌سخت یا نیمه نرم (سیاسی و اقتصادی) و پس از حرکت به سمت قدرت نرم (فرهنگی) سبب شده است که اولویت‌دهی کشورها به موضوعات با عمق استراتژیک نموده‌های متفاوتی پیدا نماید. پیدایش فرانتکنولوژی‌ها نظیر فناوری‌های نوین در عرصه‌های مختلفی نظیر ارتباطات، سبب شکل‌گیری هویت‌های جدید در عرصه بین‌المللی شده و هویت‌های جدیدی را پدیدار ساخته که قدرت، ایده و منافع دولت‌ها و افراد را متحول و سبب دگرگونی اولویت‌ها و تغییر قواعد و بستر بازی در عرصه سیاست بین‌الملل شده است. تغییر تحلیل قدرت ملی از مؤلفه‌هایی نظیر جمعیت، سرزمین، رفاه، قدرت و تعداد نیروی نظامی و... به مؤلفه قدرت رابطه‌ای نمودی از این تحول است. گذار مفهوم قدرت در رویکرد سنتی که با تکیه بر قدرت اجباری و ساختاری و با رویکرد تک‌بعدی صورت می‌پذیرفت به رویکردهای نوین، متأثر از تغییرات در عرصه بین‌الملل و پایان یافتن مدل نیوتونی و ایستایی نقش‌آفرینی دولت‌ها در تعیین خط و مشی جامعه به صورت خود محور و متمرکز و یکپارچه و پدیدارشدن مدل مکانیک کوانتومی که نمودی از پیچیدگی جدید مؤلفه‌های قدرت با بازیگرانی مختلف و متکثر با نیروهای غیرمادی است، از زمره نموده‌های این تحولات است.<sup>۳۵</sup>

تحولات مفهوم قدرت اگرچه تأثیرات زیادی را بر روی سیاست‌ورزی و راهبرد نویسی کشورها داشت

۳۵. نک: محمدعلی بصیری، تحولات مفهوم امنیت ملی، اطلاعات سیاسی اقتصادی، ۱۵ (۱۳۸۰) و علی محسنی، مهدی جاودانی مقدم و محسن حاجی، «تحول پارادایمی مفهوم قدرت و امنیت در عصر جهانی‌شدن و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۳ (۱۳۹۷).

و بسیاری از کشورها با تحولات سیاست‌گذاری‌های خود تلاش داشته‌اند که نقش پیشران را در این دگرگونی‌های جدید داشته باشند؛ اما نظام کیفری و حقوقی کشورها بیشتر به‌عنوان یکی از پس‌ران‌ترین موضوعاتی بوده که بعضاً توانسته خود را با شرایط جدید تطبیق دهد. در این میان قانون‌گذار فرانسه در سال ۱۹۹۲ میلادی با اصلاح قانون جزا مصوب ۱۸۱۰ که معروف به قانون ناپلئون بود، تلاش کرد که بخشی از فاصله ایجاد شده با تحولات روز جامعه را جبران نماید. برخی محققان بر این باور بوده‌اند که قانون جدید فرانسه به‌جای تمرکز بر دفاع از اموال، مالکیت و اشخاص به دفاع از ارزش‌های جدید مورد نظر جمهوری‌خواهان و مؤسسات عمومی روی آورده است. قانون‌گذار فرانسه طی تحولاتی که در نظام کیفری داشته است از تقسیم‌بندی سنتی خود به جنایت‌ها و جنحه‌های علیه امنیت داخلی<sup>۳۶</sup> و خارجی<sup>۳۷</sup> که بیانگر امنیت دولت‌ها (جنحه و جنایت علیه کشور و آسایش عمومی) بوده، عبور کرده و جرایم علیه ملت‌ها (جنحه و جنایت علیه ملت، دولت و آسایش عمومی)<sup>۳۸</sup> را به‌عنوان عناوین مجرمانه ترسیم نموده است. رابرت ماندل<sup>۳۹</sup> پایبندی بر الگوی قدیمی که دولت را محور تأمین امنیت قرار می‌دهد، در نظام‌های جدید کشورها قابل استفاده نمی‌داند و معتقد است به طور منطقی حکومت‌ها برای رسیدن به این هدف، بهتر است گامی به عقب بردارند.<sup>۴۰</sup> واردشدن عنوان منافع اساسی ملت به دکتترین کیفری فرانسه، سبب تغییر یا توسعه در مصادیق بسیاری از جرایم شده و لطمات بر امنیت دولت جای خود را به لطمات علیه منافع اساسی ملت<sup>۴۱</sup> داده و در ماده ۱-۴۱۰ قانون جزای فرانسه منافع اساسی ملت را شامل حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور، حفظ امنیت کشور، ساختار جمهورییت و نهادهای آن، ابزارهای دفاعی و دیپلماتیک، حمایت از مردم در فرانسه یا خارج از آن، توازن محیط طبیعی و محیط‌زیست و نیز حمایت از عناصر اساسی توانایی علمی و اقتصادی و میراث فرهنگی دانسته است. قانون‌گذار فرانسه برای تحدید عنوان جاسوسی، اسرار شرکت‌های اقتصادی را تنها در صورتی که به‌عنوان اسرار دفاع ملی محسوب گردد در زمره جاسوسی قرار داده است، مع‌الوصف قانون کار فرانسه، سایر اقسام اسرار شرکت‌ها را مورد حفاظت قرار داده است، به‌عنوان مثال در پرونده سه تن از مدیران شرکت رنو که متهم به ارائه اسرار اقتصادی فرانسه به یک قدرت خارجی شده بودند و تحقیقات توسط

36. Crimes et délits contre la sûreté intérieure

37. Crimes et délits contre la sûreté extérieure

38. Des crimes et délits contre la nation, l'Etat et la paix publique

39. Robert Mundell

۴۰. رابرت ماندل. چهره متغیر امنیت ملی، چاپ سوم (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۷)، ۱۴ و ۴۶.

41 Des atteintes aux intérêts fondamentaux de la nation

اداره مرکزی اطلاعات صورت گرفت، تبرئه و به اتهامات دیگری نظیر کلاهبرداری محکوم شدند و یا در پرونده میشلین در سال ۲۰۱۰ که اطلاعات یک تاجر را به شرکت ژاپنی بریجستون، ارائه داد، جاسوسی اثبات نشد و وی به دلیل نقض ساده اعتماد محکوم شد.<sup>۴۲</sup> با وجود این، دولت فرانسه با این استدلال که عناصر قدرت ملی از حوزه‌های سنتی فیزیکی (نظامی و سخت) به حوزه‌های جدید نظیر اقتصاد، فناوری، پولی و فرهنگی، تسری یافته است، در تلاش است که دامنه حفظ اسناد را به حوزه‌های متنوع توسعه دهد؛ درحالی که گرایش غالب افکار عمومی و قضات، استفاده از رازداری باید تا حد امکان محدود گردد تا اساساً، فقط از اطلاعات حیاتی نظامی یا دیپلماتیک محافظت شود. قانون‌گذار فرانسه با استفاده از واژه منافع اساسی ملت، علاوه بر اسرار نظامی و دفاعی، سایر بخش‌های درگیر در رقابت بین‌المللی نظیر اقتصاد، فناوری، فرهنگ، محیط‌زیست و... را نیز در زمره رازداری قرار داده است.<sup>۴۳</sup>

قانون‌گذار ایران در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ با اقتباس و ترجمه متن قانون جزای عمومی فرانسه مصوب ۱۸۱۰، جرم جاسوسی و خیانت به کشور را تدوین نمود و در بازنگری‌های آن در قانون مجازات اسلامی، این دو عنوان را با یکدیگر تلفیق نمود و در قانون مبارزه با جرایم رایانه‌ای داده‌های دیجیتالی را نیز بر مصادیق اسناد، اسرار و نقشه‌ها افزود. قانون‌گذار بر خلاف قوانین فرانسه که از واژگان عام‌تری شامل: اطلاعات، فرایندها، اشیاء، اسناد، داده‌های رایانه‌ای یا فایل‌ها استفاده و این جرم را متضمن لطمه به منافع ملت دانسته است، از واژگان محدودتر شامل: نقشه‌ها، اسرار، اسناد و تصمیمات راجع به سیاست داخلی یا خارجی کشور، داده‌های سری در حال انتقال یا ذخیره‌شده در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده استفاده کرده و صرفاً آن را در حوزه لطمه به منافع حاکمیت و دولت دانسته است. این امر سبب نادیده‌انگاری جاسوسی‌های صنعتی، اقتصادی، علمی، فرهنگی و... شده است؛ چراکه امروزه حجم قابل‌توجهی از جاسوسی در حوزه‌های متنوعی چون دانش و فناوری، پردازش اطلاعات و فناوری ارتباطات الکترونیک، انرژی، منابع و محیط‌زیست، بیوتکنولوژی و پزشکی، مواد خام و... صورت می‌پذیرد و سبب انتقال کنترل نشده دانش فنی شده که موجب خسارت فراوانی به کشورها از جمله کاهش رقابت‌پذیری آنان در قبال کشورهای خارجی شده است. دلایل متنوعی نظیر کسب برتری در مقابل رقیب، کسب تحقیقات مربوطه با کمترین هزینه، کسب فناوری‌های جدید

42 Barré-Pépin, Martine; "Secret industriel et commercial -Secret corporatif et commercial -et secret de la Défense", Le secret nucléaire, André Larceneux et Juliette Olivier-Leprince (Dir.), EUD, (2014), 79.

43. Bertrand Warusfel, extrait de, Le secret de la défense nationale - protection des intérêts de la nation et libertés publiques dans une société d'information, (1994), 22-27.

صنعتی و نظامی با حداقل هزینه، کاهش هزینه‌های پژوهش از طریق کسب دستاوردهای دیگران، کسب اطلاعات در خصوص تحلیل رقبا، ایجاد سیستم پدافند برای مقابله با خطرات احتمالی و... سبب توسعه روزافزون جاسوسی صنعتی شده و برخی از کشورها را بر آن داشته است که مبادرت به جرم‌انگاری و جرم جاسوسی اقتصادی نمایند که نمونه آن اقدام آمریکا در جرم‌انگاری این موضوع در ماده ۱۸۳۱ در سال ۱۹۹۶ است.

قانون مجازات اسلامی بر خلاف قانون جزای فرانسه که با توسعه مفاهیم گذشته و الحاق موارد جدیدتر، تلقی جدیدی را با شاخص‌گذاری عامل خطرآفرین علیه ملت، ارائه داده و دامنه جرم‌انگاری جاسوسی را گسترش داده است، همچنان بر نگرش سنتی در این حوزه باقی‌مانده و دامنه حفاظت خود را محدود به دولت نگاه‌داشته است. قانون‌گذار ایران اگرچه با تأخیر در لایحه جدید تلاش داشته این نقصان را تا حدودی مرتفع نماید و در ماده یازدهم، اشعار می‌دارد که هر کس با علم، عمد و بدون اجازه از مراجع صالح، نقشه‌ها، اسناد، اطلاعات، اشیاء یا مصوبات نظامی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و صنعتی کشور را به هر دلیل که طبقه‌بندی نشده‌اند و به قصد اضرار به امنیت یا منافع اساسی کشور در اختیار خارجی یا عوامل آن قرار دهد را مورد تأکید قرار داد، اما عدم اشعار بر بخش‌های فرهنگی، علمی، مذهبی و محیط زیستی و... در این لایحه، از نارسایی‌های آن، به حساب می‌آید. مع‌الوصف در پیش‌نویس منتشر شده از معاونت حقوقی و امور مجلس قوه قضائیه در آبان ۱۴۰۱، این ماده به جای اصلاح، حذف شده است و در حرکتی معکوس، جرایم علیه حقوق اساسی ملت را در فصل نخست جرایم تعزیری (مواد ۲۸ الی ۴۷) و تنها در خصوص کارکنان دولت، مأمورین انتظامی، قضایی و... دانسته است و به مشابه قانون مصوب ۱۳۷۵، دامنه حفاظت خود را محدود به دولت نگاه‌داشته است. با این تفاوت که در این قانون صراحتاً حقوق اساسی ملت را در تزامن صرف با اقدام مسئولین دولتی، انتظامی و قضایی تفسیر نموده است. نکته حائز اهمیت، اختصاص ۱۹ ماده قانونی به جرایم کارکنان دولت و دستگاه‌های قضایی علیه منافع اساسی ملت و اختصاص ۳۸ ماده به جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی داشته است که شمای کلی آن، بیانگر توجه ویژه دستگاه قضایی برای صیانت از جامعه در مقابل مسئولین کشور است.

## ۲-۲- تقلیل عنوان مجرمانه

قانون‌گذار فرانسه، در یک تقسیم‌بندی سنتی، میان جاسوسی<sup>۴۴</sup> و خیانت به کشور<sup>۴۵</sup> تمایز قائل شده است و محاکم فرانسه جرم خیانت را جنایت و جاسوسی را جنحه دانسته‌اند.<sup>۴۶</sup> قانون‌گذار فرانسه از معیار تابعیت فرانسوی یا نظامی، تحت خدمت فرانسه بودن برای تمایز میان این دو عنوان مجرمانه بهره گرفته است؛ اما دیدگاه‌های متنوعی از سوی حقوق‌دانان و پژوهشگران مطرح شده است. برخی معیار موضوعی شامل اختصاص یافتن عنصر مادی تسلیم را به خیانت و اختصاص یافتن عنصر مادی تفحص و جستجو به جاسوسی دانسته‌اند.<sup>۴۷</sup> برخی دیگر از محققان، معیار روانی شامل خدمت آگاهانه و عمدی به نفع یک قدرت خارجی به قصد زیان مملکت یا انتفاع شخصی و مطامع نفسانی را به عنوان شاخصه تفاوت میان جاسوسی و خیانت به کشور قلمداد نموده و برخی نیز از معیار مادی نظیر ارتکاب اعمالی از قبیل نگهداری سلاح و قیام مسلحانه علیه کشور برای تمایز این دو عنوان بهره جسته‌اند. برخی نیز از معیار مجازات و یا معیار صفت سیاسی بودن برای آن بهره گرفته‌اند.<sup>۴۸</sup>

برخی محققان نظیر گارو بر این باور هستند که استوار کردن پایه جرم بر ملیت افراد غیرمنطقی و غیرعلمی است.<sup>۴۹</sup> با وجود این، علاوه بر فرانسه، قانون‌گذاران رومانی، ایتالیا، سوئیس و برخی دیگر از کشورها به این معیار روی آورده‌اند،<sup>۵۰</sup> چراکه از منظر آنان، اقدام یک فرد خارجی در نقض منافع ملی یک کشور، به هر نیتی از جمله برای تحصیل منافع کشور خودش، به میزان قبح و مذمت اقدام یک تبعه داخلی که به عهد و پیمان واجب الوفای او با کشورش، پشت نموده و عرق و وطن‌پرستی را به بهایی اندک جهت انتفاع دیگر کشورها به فروش می‌رساند، نیست. مبنای جرم بودن عمل خیانت به کشور، پیمان‌شکنی، بی‌وفایی و زیر پا گذاشتن حقی است که یک کشور و دولت به عهده شهروندان خود دارد و در صورتی که این عمل از سوی بیگانه مأمور به خدمت در ایران ارتکاب یابد، مستلزم نقض

44. l'espionnage.

45. Trahison.

۴۶. عادل ساریخانی، جاسوسی و خیانت به کشور (پایان‌نامه)، پیشین: ۲۸.

۴۷. همان.

۴۸. سید محمود مجیدی، بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران و فرانسه، چاپ دوم (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸)، ۳۷.

۴۹. رنه گارو، پیشین، ۱۳۴۴، ۶۷۶.

۵۰. مجیدی، سید محمود، پیشین: ۴۴.

آگاهانه امانت‌داری است.<sup>۵۱</sup> در این نگاه، اتباع یک کشور می‌بایست با حس وفاداری و میهن‌پرستی، جلوی استیلای کشورهای خارجی را بگیرند و طبعاً هر اقدامی خلاف این رفتار، علاوه بر آنکه به امنیت کشور لطمه وارد می‌کند، بر خلاف هنجارها و ارزش‌های بنیادین یک جامعه نیز تلقی می‌گردد و خسارات معنوی را نیز به جامعه وارد می‌سازد؛ بنابراین قانون‌گذار باتکیه بر برجسب‌زنی متمایز براساس میزان زشتی این اقدام فارغ از میزان خسارت مادی آن، خسارت معنوی وارده به جامعه را نیز مدنظر قرار داده است. این نگاه در حقوق انگلستان نیز نمودهایی داشته است و از منظر حقوق انگلستان جرم خیانت تنها توسط کسی قابل ارتکاب است که وظیفه وفاداری نسبت به انگلیس را بر عهده داشته باشد<sup>۵۲</sup> و یا اگر فردی خارجی است، با سکونت در قلمروی سرزمین انگلستان، ملزم به وفاداری باشد.

قانون‌گذار ایران بر خلاف رویه فوق، به‌واسطه آنکه در صدد تطبیق دهی حداکثری قوانین جزایی با متون فقهی بوده و از این منظر، با استناد به غیرموجه بودن ملاک قراردادن ملیت در مجازات افراد و با تأکید بر اصل برابری در اسلام، مبادرت به حذف تمایز میان جاسوسی و خیانت به کشور نمود. در این نگاه به‌واسطه آنکه در فقه جزایی اسلام و متون اسلامی و قرآن، تابعیت هیچگاه ملاک تفکیک مجازات و جرایم نبوده است، تمایز قائل‌شدن میان جاسوسی و خیانت به کشور، دارای وجهت نبوده است. این امر در کنار پراکندگی تقنینی در قوانین ایران، اگرچه سبب شد که قانون‌گذار ایران در برخی از جرایم برجسب و عناوین سنگینی را اتخاذ کند ولی در رویکردی متناقض، اقدام به کاهش عناوین مجرمانه در برخی دیگر از جرایم کرده است؛<sup>۵۳</sup> این در حالی است که بار روانی متمایز این عناوین می‌تواند در واکنش اجتماعی جامعه به برجسب مجرمانه فرد مؤثر باشد که این امر از سوی قانون‌گذار جمهوری اسلامی مورد غفلت قرار گرفته است. بررسی لایحه جدید قوه قضائیه در خصوص قانون تعزیرات، بیانگر اصرار قانون‌گذار بر رویه قانون مصوب ۱۳۷۵ و عدم تمایز میان جرم جاسوسی و خیانت به کشور است.

### ۲-۳- ابهام در ارائه تعریف جاسوسی یا احصاء مصادیق آن

جاسوسی از زمره بزه‌هایی است که قانون‌گذاران از ارائه تعریف برای آن استنکاف داشته و تلاش دارند با بهره‌گیری از واژگان مبهم و کلی، دست مقامات امنیتی و قضایی در برخورد با مصادیق مختلف، باز

۵۱. عادل ساریخانی، جاسوسی و خیانت به کشور (کتاب ۱۳۷۸)، پیشین، ۳۶-۳۷.

۵۲. حسن عالی‌پور، جرایم ضدامنیت ملی (چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹)، ۱۶۶.

۵۳. سید روح اله عقیق، کریم صالحی و عارف برخوردار، «نادیده‌انگاری بایسته‌های تقنینی در قوانین کیفری ایران در حوزه

جرایم علیه امنیت»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۳۸ (۱۴۰۱)، ۱۲۷.

گذاشته شود که این امر با انتقاد حقوق‌دانان مواجه بوده و آنان بر این باور هستند که تصویب قوانین عام با دامنه شمول بسیار وسیع به هیچ‌وجه مطابق مصالح کشور، دولت و ملت نیست.<sup>۵۴</sup> سیاست جنایی قانون‌گذار ایران در ارتباط با جرم جاسوسی، نشان‌دهنده عدم تعریف شفاف و صریح است.

قانون‌گذاران در چنین مواردی که از تعریف شفاف و صریح پرهیز می‌نمایند، تلاش می‌نمایند با استخدام مصادیق گوناگون، حدود و ثغور مقصود خود را بیان دارند. قانون‌گذار فرانسه در تبیین جرم جاسوسی تلاش داشته که ضمن تعریف کلی از این جرم، مصادیق متنوعی از این جرم را تبیین نماید و اشاره فهرست‌وار به مصادیق جاسوسی داشته و آن را شامل محورهای ذیل دانسته است.

- تحویل تمام یا قسمتی از قلمرو ملی، نیروها یا ادوات نظامی به یک قدرت یا سازمان خارجی یا تحت کنترل خارجی یا عوامل آنها (مواد ۲-۴۱۱ و ۳-۴۱۱).

- همدستی با قدرت خارجی (مواد ۴-۴۱۱ و ۵-۴۱۱) که شامل مذاکره با طرف خارجی باهدف ایجاد خصومت یا تجاوز به فرانسه می‌گردد.

- جمع‌آوری، افشا یا تسلیم (شامل ارائه‌کردن یا در دسترس قراردادن) اطلاعات، فرایندها، اشیاء، اسناد، داده‌های رایانه‌ای یا فایل‌ها به قدرت خارجی و هر فعالیت دیگری باهدف فوق (مواد ۶-۴۱۱ الی ۸-۴۱۱).

- خرابکاری شامل تخریب، آسیب رساندن یا سوءاستفاده (ماده ۹-۴۱۱).

- ارائه اطلاعات نادرست که امکان گمراه‌کردن را فراهم سازد (ماده ۱۰-۴۱۱).

قانون‌گذار ایران مشابه بسیار دیگری از قانون‌گذاران، از تعریف و تبیین ماهیت جاسوسی پرهیز نموده است؛ اما بر خلاف قانون‌گذار فرانسه که به مصادیق به‌صورت منظم و لیست‌وار پرداخته است، دوری نموده و صرفاً برخی از مصادیق آن را بیان داشته و به انشای احکامی پراکنده و مجمل بسنده کرده که اکثر آن نیز صراحتاً به جرم جاسوسی اشاره ندارند،<sup>۵۵</sup> اما به دلیل این که متضمن نوعی جاسوسی هستند، به‌عنوان مصادیق این جرم موردبحث قرار می‌گیرند.<sup>۵۶</sup> قانون‌گذار ایران با وجود استتکاف از تعریف این جرم یا احصاء مصادیق مشخص برای آن، از عنوان نظیر متضمن نوعی جاسوسی در ماده ۵۰۱ ق.م.ا و مرتکب یکی از جرایم جاسوسی در ماده ۵۰۲ ق.م.ا استفاده نموده و در واقع تعریف جرم جاسوسی را

۵۴. عادل ساریخانی، جاسوسی و خیانت به کشور (کتاب ۱۳۷۸)، پیشین، ۲۱۳.

۵۵. محدثه آخوندزاده آرانی و سید محمود مجیدی؛ پیشین: ۳۲.

۵۶. هوشنگ شامبیاتی، حقوق کیفری اختصاصی، چاپ اول، جلد ۳ (تهران: انتشارات ژوبین، ۱۳۷۶) ۱۰۳.



مفروض و بدیهی انگاشته است. از این رو حقوق‌دانان مهم‌ترین ایراد قانونی در زمینه جرم‌جاسوسی را شفاف نبودن مصادیق آن دانسته‌اند.<sup>۵۷</sup>

قانون‌گذار ایران در ماده ۵۰۸ همکاری با دول خارجی متخاصم را جرم‌انگاری نموده است که این ماده شباهت بسیاری به مواد ۴-۴۱۱ و ۵-۴۱۱ قانون جزای فرانسه دارد. با وجود این قانون‌گذار ایران، درحالی که تعریف دقیقی از متخاصم ارائه نکرده، این جرم را منحصر در دولت متخاصم دانسته است. اگرچه بسیاری از حقوق‌دانان باتکیه بر اسناد بین‌الملل و سایر متون حقوقی، متخاصم را به معنای کشور در حال جنگ تعریف نموده‌اند اما دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی، کشور متخاصم را شامل: آمریکا و رژیم صهیونیستی دانسته است؛ با وجود این برخی از محاکم قضایی ایران به استناد نظر وزارت امور خارجه مبنی بر متخاصم (در جنگ) نبودن هیچ کشوری با ایران، همکاری با دولت آمریکا را مشمول این ماده ندانسته‌اند. از جمله این موارد دانشجوی ایرانی فوق دکترای فیزیک لیزر دانشگاه تگزاس بوده که متهم جاسوسی برای آمریکا شده و در سال ۱۳۸۹ محاکمه گردید و شعبه سی و ششم دادگاه تجدیدنظر استان تهران در خصوص همکاری وی با دولت متخاصم مقرر داشت: همان‌طور که به شرح گزارش اداره کل امور بین‌الملل وزارت امور خارجه دولت جمهوری اسلامی ایران اعلام کرده است در حال حاضر هیچ دولتی با ایران در حال تخاصم نمی‌باشد و منظور از تخاصم اختلافات سیاسی با کشورها نیست و دادگاه در تفسیر این اصطلاح دچار اشتباه شده است.<sup>۵۸</sup> البته در پیش‌نویس منتشر شده ۱۴۰۱ لایحه قانون تزییرات این اشکال مرتفع شده و ماده ۸۴ مقرر داشته که منظور از دشمن در این قانون عبارت از اشرار، گروه‌ها، جمعیت‌ها، سازمان‌ها یا دولت‌هایی است که با نظام جمهوری اسلامی ایران در حال جنگ بوده یا قصد براندازی آن را دارند و یا اقدامات آنان علیه امنیت ملی یا منافع یا مصالح کشور باشد. در صورتی که برای مرجع قضایی تشخیص دشمن محرز نباشد، موضوع از طریق دادستان کل کشور از شورای عالی امنیت ملی استعلام و نظر شورای مذکور ملاک عمل خواهد بود.

#### ۲-۴- تعیین و تقلیل مصادیق جاسوسی

در قانون مجازات اسلامی، جرایم متعددی جرم‌انگاری شده که از منظر حقوق‌دانان از مصادیق مختلف

۵۷. سید محمود مجیدی، آسیب‌شناسی سیاست کیفری ماهوی ایران در قبال بزه جاسوسی، چاپ دوم (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸) ۲۵۵.

۵۸. مهدی خالقی اصفهانی، «محکومیت به اتهام همکاری با دول خارجی متخاصم»، روبه قضایی (حقوق کیفری)، ۱ (۱۳۹۵) ۷۱.

جاسوسی است و شامل موارد ذیل است:

- افشای اسرار به اشخاص فاقد صلاحیت (ماده ۵۰۱).
- جاسوسی به نفع یک دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر (ماده ۵۰۲).
- ورود به اماکن غیرمجاز به منظور تحصیل اطلاعات (ماده ۵۰۳).
- جمع‌آوری اطلاعات طبقه‌بندی‌شده با پوشش مأمورین و مسئولین (ماده ۵۰۵).
- بی‌مبالاتی در حراست از اطلاعات طبقه‌بندی‌شده (ماده ۵۰۶).
- اختفای جاسوسان و جذب و معرفی جاسوس به کشور بیگانه (ماده ۵۱۰).
- همکاری با دول خارجی متخاصم (ماده ۵۰۸).

اگرچه در موارد فوق اختلاف نظرهایی میان حقوق دانان وجود دارد و برخی همکاری با دول خارجی متخاصم را از اقسام جاسوسی ندانسته‌اند و یا برخی در جاسوسی بودن تسلیم و افشای اسرار به اشخاص فاقد صلاحیت شبهه و آن را فاقد عنصر روانی جرم جاسوسی که نوعی تعهد و تبنانی قبلی با بیگانگان در قبال تحصیل امتیازات مادی و اجتماعی است، دانسته‌اند.<sup>۵۹</sup> با وجود این مقایسه مصادیق فوق در مقایسه با مصادیق مورد اشاره در مواد ۶۰ الی ۶۸ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴، بیانگر آن است که قانون‌گذار ایران با وجود آنکه در مواردی اصلاحات و به روز رسانی‌هایی داشته است ولی دایره مصادیق مضیق‌تر و محدودتری را به‌عنوان جاسوسی، جرم‌انگاری نموده است. چراکه ماده ۵۰۱ ق.م.ا اگرچه دایره اطلاع‌رسانی را از اتباع کشور خصم، به افراد فاقد صلاحیت توسعه داده است؛ اما با استفاده از افراد فاقد صلاحیت، به‌صورت ضمنی این ماده را منحصر در اطلاعات طبقه‌بندی‌شده دانسته و ماده ۵۰۵ ق.م.ا نیز به صراحت بر طبقه‌بندی بودن اطلاعات تأکید دارد. درحالی که ماده ۶۳ ق.م.ع هر نوع اطلاع‌رسانی اعم از طبقه‌بندی‌شده یا نشده که متضمن ضرر برای ایران باشد را شامل شده است.

قانون‌گذار فرانسه در مواد ۶-۴۱۱ الی ۸-۴۱۱ قانون جزا، علاوه بر جرم‌انگاری افشا یا تسلیم هرگونه اطلاعات، فرایندها، اشیاء، اسناد، داده‌های رایانه‌ای یا فایل‌ها را نیز مشابه اطلاعات، مورد توجه قرار داده و در یک نگاه توسعه‌گرا به عنصر مادی جرم جاسوسی، با فعالیت دیگری باهدف آن را نیز جاسوسی و خیانت به کشور دانسته است. اما قانون‌گذار ایران جاسوسی را محدود به اطلاعات، آن هم اطلاعات طبقه‌بندی‌شده نموده و همان‌طور که در بخش قبل مورد اشاره قرار گرفت، پیش‌نویس قبلی لایحه قوه قضائیه امید اصلاح این ماده را ایجاد کرده بود که با انتشار پیش‌نویس جدید در سال ۱۴۰۱،

۵۹. ایرج گلدوزیان، پیشین: ۳۷۱.

مجدداً بر روبه سابق پافشاری شده و با وجود آنکه دایره اطلاعات را گسترانیده و شامل اشیاء نیز نموده است اما، آن را محدود به موارد طبقه‌بندی‌شده، نموده است.

نکته قابل توجه در قانون جزای فرانسه، اشاره به فرایندهاست که با بی‌اعتنایی قانون‌گذار ایران مواجه شده است. امروزه علاوه بر داده‌ها و اطلاعات، تحلیل‌ها نیز برای کشورها حائز اهمیت هستند. بخشی از این تحلیل‌ها در قالب پژوهش‌ها و یا مراکز علمی صورت می‌پذیرد و بخشی نیز از طریق نظرسنجی‌های متنوع و بخشی نیز از جمع‌آوری پنهان دستگاه‌ها و سرویس‌های جاسوسی محقق می‌گردد. نگاه محدود قانون‌گذار ایران به اطلاعات سبب شده است که ارائه تحلیل‌ها که بخش قابل توجهی از همکاری با بیگانگان که مضر برای منافع کشور است، مورد غفلت قرار گیرد. برای مثال آقای اکبری که از مسئولین ارشد ج.ا.ا. و مشاور دبیر شورای عالی امنیت ملی بوده و به واسطه جاسوسی برای سرویس اطلاعاتی انگلستان<sup>۶۰</sup> به‌عنوان ابر جاسوسی مطرح و به اعدام محکوم شد. روزنامه نیویورک‌تایمز با نقل سفر یک مقام ارشد سرویس اطلاعاتی انگلیس، در آوریل ۲۰۰۸ به تل‌آویو برای انتقال اخبار محرمانه به هم‌تایان اسرائیلی خود نقل کرده که این مقام ارشد به آنها گفت که لندن در ایران جاسوسی با سطح بالایی دسترسی به اسرار هسته‌ای و دفاعی این کشور را دارد. به نقل از روزنامه فوق، اکبری فردی بود که اطلاعات مربوط به تأسیسات فردو را به انگلیس ارائه و این اطلاعات به سرعت در اختیار سرویس‌های اطلاعاتی آمریکا و اسرائیل قرار گرفت. در اعترافات منتشر شده آقای اکبری، ارائه تحلیل‌های مسئولین وقت ج.ا.ا. در خصوص مذاکره با آمریکا و فرایند برجام، از زمره انتظارات سرویس اطلاعاتی انگلیس از وی بوده است.

قانون‌گذار ایران در سال ۱۳۰۴ در ماده ۶۲ ق.م. با توسعه جرم‌انگاری از اقدامات به نفع دشمن، ایجاد تزلزل در روابط میان مسئولین را نیز جرم‌انگاری نموده بود؛ درحالی‌که قانون مجازات اسلامی با وجود گذشت هفت دهه از قانون قبل، جاسوسی را در نگاه حداقلی منحصر به نقل و انتقال اطلاعات ترسیم نموده است. این در حالی است که اطلاع یافت از اختلافات مسئولین و یا ایجاد اختلاف در میان مسئولین نظام همواره به‌عنوان یکی از اهداف کشورهای متخاصم بوده که کلام مقام معظم رهبری بارها مورد تأکید قرار داده‌اند.

قانون‌گذار فرانسه در ماده ۱۰-۴۱۱ علاوه بر افزایش دامنه جاسوسی از اطلاعات به فرا اطلاعات، ارائه اطلاعات نادرست به مقامات کشوری یا نظامی که امکان گمراه کردن را فراهم سازد به‌عنوان یکی

60. MI6.

از مصادیق جاسوسی دانسته است. چراکه داشتن اطلاعات برای کشورهای دیگر مقدمه‌ای برای تأثیرگذاری آنان بر تصمیم‌سازی و فرایندهای تصمیم‌گیری است و یکی از شگردهای آنان زمینه‌سازی برای تصمیمات اشتباه کشور هدف است و یکی از روش‌های مرسوم، ارائه اطلاعات نادرست به نهادهای تصمیم‌گیر یا تصمیم‌ساز در کشور هدف است که می‌تواند بستر خطای محاسباتی آنان را فراهم سازد. قانون‌گذار ایران نه در قوانین سابق و نه در لایحه جدید، به این بخش توجهی نداشته است که از زمره خلأهای قانونی در ایران است.

قانون‌گذار فرانسه در ماده ۹-۴۱۱ علاوه بر تخریب، آسیب رساندن و معیوب ساختن، عنصر مادی انحراف یا سوءاستفاده<sup>۶۱</sup> از هر سند را عنوان نموده که بیانگر جرم‌انگاری، اقدام در راستای ایجاد انحراف است که نمایانگر جرم‌انگاری حداکثری قانون‌گذار فرانسه است؛ درحالی‌که قانون‌گذار ایران، به هیچ‌وجه به این مسئله توجه نداشته است.

جمع‌آوری اطلاعات برای افشا یا تسلیم آن به طرف بیگانه، بیانگر توسعه عنصر مادی به اعمال مقدماتی است که از زمره اصول پذیرفته شده در جرایم علیه امنیت است که قانون‌گذار فرانسه در ماده ۷-۴۱۱ مبادرت به جرم‌انگاری آن نموده است؛ اما قانون‌گذار ایران در ماده ۳-۵۰۳ ق.م.ا، تنها ورود غیرمجاز به اماکن ممنوعه یا نقشه و تصویربرداری از این اماکن را جرم‌انگاری نموده و در ماده ۵-۵۰۵ ق.م.ا نیز جمع‌آوری اطلاعات با پوشش مسئولین را مورد جرم‌انگاری قرار داده و تشابه زیادی به جعل عنوان نیز دارد که فقط جمع‌آوری را شامل نمی‌شود. با وجود این ماده ۵۱ پیش‌نویس منتشر شده آن، ۱۴۰۱، لایحه قانون تعزیرات، این نقصان را اصلاح و تحصیل یا مطلع شدن از نقشه‌ها، اسناد، اشیاء، اطلاعات یا داده‌های دارای طبقه‌بندی به قصد تسلیم به بیگانه یا دشمن بدون ورود یا نفوذ به محل نگهداری آنها را مورد جرم‌انگاری قرار داده است.

قانون‌گذار فرانسه، از توسعه عنصر مادی جاسوسی به اعمال مقدماتی (جمع‌آوری اطلاعات) پا را فراتر نهاده و لایه دوم اعمال مقدماتی را نیز مورد جرم‌انگاری قرار داده است و در ماده ۸-۴۱۱، اشتغال به یک فعالیت به جهت دریافت یا تسلیم اطلاعات و... را نیز از مصادیق جاسوسی دانسته که این موضوع در قوانین ایران اصلاً مورد تعرض قرار نگرفته است.

قانون‌گذار فرانسه همچنین با توسعه عنصر مادی از اعمال مقدماتی به تبانی، در مواد ۴-۴۱۱ و ۵-۴۱۱، با قدرت خارجی، شرکت یا سازمان بیگانه یا تحت کنترل آنان یا مأمورانشان را نیز جرم‌انگاری

61. Détourner.

کرده و حتی در نگاه توسعه‌گرایانه، مذاکراتی که منتج به تبانی نگردد را نیز در شمول تبانی و همدستی دانسته است. این در حالی است که قانون‌گذار ایران صرفاً همکاری را که مرحله اجرایی و پس از شروع به جرم است، آن هم تنها با دولت خارجی متخاصم جرم‌انگاری کرده است و ضمن عدم حرکت به سمت جرم‌انگاری تبانی و اعمال مقدماتی، دایره همکاری را نیز محدود به کشور متخاصم کرده است؛ البته در پیش‌نویس لایحه اخیر، عنصر مادی بزه همکاری به تبانی نیز توسعه پیدا کرده و دامنه دولت خارجی متخاصم نیز به دشمن، بیگانه و منابع آنان افزایش پیدا کرده است؛ اما از طرف دیگر عنصر معنوی جرم، محدود شده و مقید به سوءنیت خاص شامل تجزیه، جدا یا تسلیم کردن قلمرو حاکمیت ایران به دشمن یا بیگانه یا منابع آن‌ها شده است که این امر بسیاری از همکاری‌ها و تبانی‌ها با بیگانگان علیه منافع اساسی کشور ایران را نادیده می‌انگارد.

قانون‌گذار ایران اگرچه در مواردی نظیر بی‌مبالاتی در حراست از اطلاعات طبقه‌بندی‌شده که توسط ماده ۵۰۶ مورد اشعار قرار گرفته است، دامنه اطلاعات را شامل همه حوزه‌ها دانسته و نسبت به قانون‌گذار فرانسه که در ماده ۱۰-۴۱۳ بی‌موالاتی را منحصر در اسرار دفاع ملی دانسته، دارای جامعیت بیشتری است؛ اما منحصر شدن بی‌موالاتی در قوانین ایران به مأمورین دولتی که مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه‌بندی‌شده هستند و به آنها آموزش لازم داده شده است. بر خلاف فرانسه که این جرم را شامل تمامی افرادی که به‌موجب وضعیت یا شغل، خواه به دلیل وظیفه یا مأموریتی موقت یا دائم امین واقع دانسته شده‌اند، دایره محدودتری را شامل شده است. علاوه بر آن مقیدشدن به تخلیه اطلاعاتی از سوی دشمن، عنصر مادی (ترک فعل) محدودتری را دربرگرفته است.

## ۲-۵- عدم رعایت تناسب جرم و مجازات

اصل تناسب جرم و مجازات یکی از اصول پذیرفته شده در نظام‌های کیفری است که ماحصل دوره روشنگری<sup>۶۲</sup> که مورد تأکید حقوق‌دانان و اندیشمندان مختلفی از جمله بکاریا دانشمند ایتالیایی قرار گرفته است.<sup>۶۳</sup> این اصل در مواد ۷۶ و ۷۸ اساسنامه و ماده ۱۴۵ آیین دادرسی و ادله دیوان کیفری بین‌المللی نیز مورد تأکید قرار گرفته و در حقوق کیفری بین‌المللی به‌عنوان یک قاعده آمره نسبی شناخته شده و حتی برخی از کشورها نظیر آمریکا، انگلیس، آلمان، کانادا و سوئد، مجازات‌های کیفری خود را بر

۶۲. کی‌نیا، مهدی. مبانی جرم‌شناسی (جامعه‌شناسی جنایی)، جلد ۲، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۴، ۱۰.

۶۳. بکاریا، سزار، «رساله جرائم و مجازات‌ها»، ترجمه: محمدعلی اردبیلی؛ تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ

این اصل استوار نموده‌اند.<sup>۶۴</sup> نتایج زبان‌آور و شدت جرم ارتكابی به‌عنوان شاخصه اصلی در کانون و مرکز این اصل قرار دارد که در برگیرنده دو هدف از چهار هدف غایی مجازات، شامل: الف. ارباب و پرهیزدادن افراد از ارتكاب به چنین جرایمی و ب. سزادهی به مجرمین است. بر پایه این اصل شدت مجازات باید بیانگر اهمیت و شدت جرم ارتكابی و آسیب و صدمه وارده باشد.

بررسی قوانین کیفری ایران بیانگر آن است که پراکندگی تقنینی موجود در کنار فقدان یک نظام‌واره فکری منسجم سبب شده که قوانین کیفری بدون توجه به رفتار مجرمانه و خطر و ضرر حاصل از آن و حتی بدون تأکید بر ارزش‌های جامعه یا سرزنش‌پذیری بزهکار، تدوین گردد. نمونه بارز آن در جرم جاسوسی است که میزان مجازات‌های آن هیچ تناسبی با مجازات‌های سایر جرایم ندارد. مجازات‌های مقرر برای اقسام جاسوسی به شرح ذیل است:

- یک تا ده سال حبس (مواد ۵۰۱ و ۵۰۵).

- یک تا پنج سال حبس (ماده ۵۰۲).

- شش ماه تا سه سال حبس (مواد ۵۰۳ و ۵۱۰).

- یک تا شش ماه حبس (ماده ۵۰۶).

قانون‌گذار ایران در ماده ۵۰۸ ق.م.ا، همکاری با دولت متخاصم را جرم‌انگاری نموده و برای آن مجازات یک تا ده سال حبس و در صورت محارب شناخته‌شدن، مجازات محارب را در نظر گرفته است که برخی از حقوق‌دانان، آن را از مصادیق جاسوسی ندانسته‌اند؛ چراکه با عنایت به نگاه قانون‌گذار به‌عنوان محاربه به‌عنوان یک اقدام مسلحانه، جاسوسی با عنوان محاربه همخوانی ندارد. با وجود این مقیدشدن مصادیق آن به دولت متخاصم که بر اساس نظر شورای عالی امنیت ملی تنها در ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی نمود دارد، سبب شده که جاسوسی برای سایر کشورها، مشمول این ماده نشده و از مجازات سنگینی برخوردار نباشند. این مسئله در کنار عدم اعتنای برخی از محاکم به نظر شورای عالی امنیت ملی و تکیه بر منحصر کردن عنوان متخاصم به کشورهای در حال جنگ نظامی با ایران و استناد به استفساریه صورت‌گرفته از وزارت خارجه در این خصوص،<sup>۶۵</sup> سبب بسیار نادر شدن مجازات محاربه برای جواسیس شده است؛ این در حالی است که قانون جزای فرانسه، مجازات

۶۴. جواد یزدیان جعفری «اصل تناسب جرم و مجازات؛ چرایی و چگونگی آن»، حقوق تطبیقی، ۱۴ (۱۳۸۷)، ۱۴۴.

۶۵. رأی شعبه ۳۶ دیوان عالی کشور در سال ۱۳۹۲ با نقض احکام صادره شعبه سی و ششم دادگاه تجدیدنظر استان تهران که در تأیید رأی بدوی صادر شده است، نمونه این آرای است. نک: مهدی، خالقی اصفهانی، پیشین ۱۷-۷۲.

- شدیدتری را در نظر گرفته و برای خیانت به کشور حکم اعدام را در نظر گرفته بود که پس از لغو مجازات اعدام، مجازات آن به حبس ابد با کار اجباری کاهش یافت<sup>۶۶</sup> و شامل موارد ذیل است.
- حبس جنایی ابد با کار اجباری و جزای نقدی ۷۵۰ هزار یورو (ماده ۲-۴۱۱).
  - ۳۰ سال حبس و جزای نقدی ۴۵۰ هزار یورو (مواد ۳-۴۱۱ و ۴-۴۱۱).
  - ۲۰ سال حبس و جزای نقدی ۳۰۰ هزار یورو (ماده ۹-۴۱۱).
  - ۱۵ سال حبس و جزای نقدی ۲۲۵ هزار یورو (مواد ۶-۴۱۱).
  - ۱۰ سال حبس و جزای نقدی ۱۵۰ هزار یورو (مواد ۵-۴۱۱ و ۷-۴۱۱ و ۸-۴۱۱).
  - ۱۰ سال حبس و جزای نقدی ۱۰۰ هزار یورو (ماده ۱۰-۴۱۱).
  - ۷ سال حبس و جزای نقدی ۱۰۰ هزار یورو (ماده ۱۱-۴۱۱).

مقایسه مجازات جاسوسی در ایران با سایر جرایم بیانگر، عدم اهتمام قانون‌گذار به سیاست پله کانی و تناسب شدت مجازات‌های اعمالی با میزان صدمه و آسیب وارده از جرم و خطرپذیری آن است. برای مثال درحالی‌که قانون‌گذار برای جرم کلاهبرداری زیر صد میلیون تومان شش ماه تا سه سال و نیم حبس و برای کلاهبرداری ساده یک تا هفت سال به همراه جزای نقدی معادل و برای کلاهبرداری مشدد دو تا ده سال به همراه جزای نقدی معادل و انفصال دائم از خدمات دولتی در نظر گرفته است که میزان حداقل و حداکثر آن از جرایم مرتبط با جاسوسی بیشتر است و بر خلاف جرم جاسوسی که قانون‌گذار تنها به مجازات حبس توجه داشته است، در جرم کلاهبرداری دامنه مجازات‌ها را به جزای نقدی و یا محرومیت‌های اجتماعی تسری داده است.

البته قوه قضائیه در پیش‌نویس منتشر شده اخیر از قانون تعزیرات، تلاش داشته که این موضوع را اصلاح و با درجه‌بندی حبس تعزیری، شدت مجازات جاسوسی را یک درجه افزایش و برای آن حبس تعزیری درجه سوم (ده تا پانزده سال) در نظر بگیرد و در ماده ۵۲ در صورت سری بودن اطلاعات، میزان مجازات را دو درجه قابل تشدید بداند و در کنار آن از مجازات انفصال دائم از خدمات دولتی و عمومی نیز بهره بگیرد؛ اما نتوانسته با توسعه مجازات‌ها به مجازات مالی، متناسب با قانون‌گذار فرانسه رفتار نماید و مقایسه آن با قانون جزای فرانسه، بیانگر توجه بیشتر قانون‌گذار فرانسه به بازدارندگی از این جرایم است.

66. Victor Colonieu, "Les actions populaires, en droit romain : l'espionnage au point de vue du droit international et du droit général français", thèse de doctorat. Lyon, (1888).

## ۲-۶- نادیده‌انگاری ابعاد متنوع در فرایند یک عملیات جاسوسی

سرویس‌ها، گروه‌ها و سازمان‌های اطلاعاتی برای جاسوسی از کشور و جامعه هدف خود، از دو مدل متفاوت شامل شبکه‌ای و سلولی بهره می‌گیرند. در مدل شبکه‌ای، یکی از افراد به‌عنوان سرشبکه مسئولیت هدایت یک تیم جاسوسی را بر عهده داشته و وظایف هر یک از اعضاء را تدوین و بر آن نظارت داشته و میان اعضاء یک هماهنگی ایجاد می‌نماید. این مدل اگرچه کارایی و هماهنگی بالای اعضاء شبکه را به همراه دارد اما شبکه را به شدت آسیب‌پذیر می‌نماید و شناسایی یک عضو از شبکه سبب شناسایی سایر اعضاء می‌گردد. نمونه این رفتار را در خانه‌های تیمی سازمان مجاهدین خلق (منافقین) در دهه ۶۰ می‌توان مشاهده نمود که شناسایی یکی از اعضای تیم، سبب ضربه خوردن خانه تیمی و سایر اعضاء می‌گردید؛ از این رو بیشتر سرویس‌های جاسوسی از مدل دوم که مدل سلولی است بهره می‌گیرند که شناسایی یک سلول، سایر سلول‌ها را تهدید نمی‌کند. در مدل سلولی هر یک از اعضاء بدون اطلاع از سایر سلول‌ها و بازیگران، تنها یک سری وظایف را بر عهده می‌گیرند که حتی ممکن است از هدف اصلی نیز اطلاع درستی نداشته باشند. برای مثال این امر در اعترافات منتشر شده مجید جمال فشی که به‌عنوان یکی از اعضاء گروه ترور رژیم صهیونیستی در شهادت دکتر علی محمدی (دانشمند هسته‌ای) نقش داشت و اعدام شد، نمایان است. در مدل سلولی، هر یک از سلول‌ها مسئولیتی بر عهده دارند و ممکن است مسئولیت‌های مختلفی از جمله پشتیبانی، تدارکات، جابه‌جاکننده اقلام، تأمین‌کننده هزینه‌ها، انتقال‌دهنده پیام‌ها و... را بر عهده داشته باشد.

قانون‌گذار ایران و فرانسه بر اساس رویهٔ مرسوم در جرم‌انگاری معاونت، مبادرت به جرم‌انگاری معاونت در پرتو مباشرت جرم نموده‌اند که این امر به‌واسطه شرط قید شده در معاونت (وحدت قصد بین رفتار معاون و مرتکب) که در تبصره ماده ۱۲۶ ق.م.ا.مورد تأکید قرار گرفته است، مشکلاتی را پدیدار می‌سازد؛ چراکه در مدل سلولی، افراد به‌هیچ‌عنوان شناختی به یکدیگر ندارند که بخواهند وحدت قصد داشته باشند. با وجود این به‌واسطه همکاری با بیگانگان قابل پیگرد است که این امر نیز به‌واسطه محدودشدن همکاری در ماده ۵۰۸ ق.م.ا. به کشورهای متخاصم، دامنه این جرم را محدود نموده است. در این بین، قانون‌گذار فرانسه پا را فراتر از قاعده فوق نهاده و تحریک به جاسوسی (ماده ۱۱-۴۱۱) را که در واقع معاونت در جرم جاسوسی است، به‌عنوان جرمی مستقل جرم‌انگاری کرده است. این نقصان قانون مجازات اسلامی اگرچه در پیش‌نویس منتشر شده ۱۴۰۱ لایحه قانون تعزیرات، تا حدودی مرتفع شده و در ماده ۴۹، تحریک یا تسهیل را جرم‌انگاری نموده است؛ ولی آن را محدود به قوای نظامی کرده



است. این درحالی‌که است که در ماده ۱۹۱ پیش‌نویس، تحریک، ترغیب، تهدید، تطمیع، فریب، تسهیل و آموزش دستیابی افراد به محتویات مستهجن و مبتذل، جرایم منافعی عفت یا دیگر انحرافات جنسی یا استعمال مواد مخدر، روان‌گردان یا مشروبات الکلی یا ارتکاب رفتارهای خشونت‌آمیز یا خودکشی را به‌صورت مجزا جرم دانسته است. درحالی‌که برای جرم جاسوسی این دقت نظر را مذبول نداشته است و این امر نیز گویای عدم توجه قانون‌گذار به تناسب جرم و مجازات است.

## نتیجه‌گیری

بررسی تطبیقی بزه جاسوسی در قانون مجازات اسلامی با قانون جزای فرانسه بیانگر فاصله معنادار نگاه قانون‌گذاران ایران و فرانسه به بزه جاسوسی است. قانون‌گذار فرانسه توانسته است در طول زمان قانون جزایی خود را اصلاح و به‌روزرسانی نماید و با نگاه توسعه‌گرا به جرم‌انگاری بزه جاسوسی پرداخته و با بهره‌گیری از سیاست جنایی امنیت‌مدار، دایره مصادیق مجرمانه جاسوسی را توسعه داده و با بهره‌گیری از تقسیم‌بندی جرایم، مجازات‌های متنوع و پیشگیرانه‌ای را در خصوص این جرایم در نظر گیرد.

قانون‌گذار ایران با کاهش دامنه جرم نسبت به قوانین گذشته خود، نگاه حداقلی به بزه جاسوسی داشته و تنها بر روی انتقال اطلاعات متمرکز شده و نتوانسته است متناسب با انواع و اقسام بزه جاسوسی، عناصر مادی آن را مورد جرم‌انگاری قرار دهد و با تحدید و تقلیل مصادیق جاسوسی از نگاه جامع‌نگر فاصله گرفته است. از سوی دیگر نادیده‌انگاری ابعاد متنوع در فرایند یک عملیات جاسوسی سبب شده که معاونت در جاسوسی را با نگاه حداقلی نگریده و نتواند یک نظام کیفری جامع را در خصوص جرم جاسوسی تدوین نماید. این امر با توجه به ابهامات تعریف جرم جاسوسی در قانون مجازات سبب تمایز احکام دادگاه‌های کشور در خصوص جرم جاسوسی شده است. قانون‌گذار ایران همچنین با فاصله گرفتن از تناسب جرم و مجازات، میزان خطرپذیری جامعه از جرم و یا صدمه و لطمات جرم جاسوسی را مدنظر قرار نداده و مجازات‌های به‌مراتب سبک‌تری را برای بزه جاسوسی نسبت به سایر جرایم در نظر گرفته است.

قانون‌گذار ایران در مقام تدوین قانون، به‌جای تمرکز بر خطرات و لطمات جرم جاسوسی برای کشور و جامعه ایران، تنها در مقام دفاع از دولت و نظام برآمده و حقوق تزیین شده بخش خصوصی و آحاد جامعه را در اقسام متنوع جاسوسی اقتصادی، علمی، صنعتی، فرهنگی و... نادیده انگاریده است. یکی از اهداف قانون مجازات در هر کشوری، دفاع از ارزش‌ها و هنجارهای آن جامعه است، بدین ترتیب قانون‌گذار ایران با پرهیز از جداسازی خیانت به کشور از جرم جاسوسی از سوی قانون‌گذار سبب

شده است که جرم جاسوسی همان طور که از سوی اتباع کشورهای بیگانه به عنوان یک حرفه و حتی یک افتخار به عنوان سرباز وطن خودشان، تلقی گردد و از قیح اجتماعی زیادی برخوردار نباشد و با قیح‌زدایی از این عنوان، خیانت یک تبعه ایران به مام وطن را هم مصاف و هم طراز با وطن‌پرستی یک خارجی در خدمت به کشور خودش با جاسوسی به نفع آنان، قرار دهد که این حرکت، اقدامی معکوس در دفاع از ارزش‌های یک جامعه است.

بررسی لایحه قانون تعزیرات که در آبان ۱۴۰۱ از سوی معاونت حقوقی و امور مجلس قوه قضاییه منتشر شد، بیانگر آن است که این پیش‌نویس بر خلاف پیش‌نویس قبلی که اصلاحات بهتری را مدنظر قرار داده بود، اگرچه توانسته در مواردی از جمله تناسب جرم و مجازات، انتقادهای وارده را ترمیم و یا با جرم‌انگاری‌های نوین برخی از فروض قید نشده در قانون قبل نظیر ماده ۵۷ پیش‌نویس که جاساز نمودن یا در اختیار دیگران قراردادن شیء یا اشیائی که امکان تحصیل یا انتقال اطلاعات را مورد جرم‌انگاری قرار بدهد؛ اما در مواردی نیز به‌جای توسعه مفاهیم، به محدودکردن بیشتر آنان اقدام نموده است. از جمله موارد جرم، همکاری با دولت خارجی متخاصم موضوع ماده ۵۰۸ ق.م.ا است که در پیش‌نویس لایحه اخیر، عنصر مادی بزه همکاری به تبانی نیز توسعه پیدا کرده و دامنه دولت خارجی متخاصم نیز به دشمن، بیگانه و منابع آنان افزایش پیدا کرده است؛ با این همه در عنصر معنوی جرم، محدود شده و مقید به سوءنیت خاص شامل تجزیه، جدا یا تسلیم کردن قلمرو حاکمیت ایران به دشمن یا بیگانه یا منابع آنها شده است که این امر بسیاری از همکاری‌ها و تبانی‌ها با بیگانگان علیه منافع اساسی کشور ایران را نادیده می‌انگارد.

گذشت نزدیک به سه دهه از قانون مجازات اسلامی و ابهامات و ایرادات مطرح شده در خصوص آن که از سوی محققین مختلف در این سال‌ها مورد کنکاش و واکاوی قرار گرفته و مقالات و پژوهش‌های متنوعی در این خصوص صورت گرفته است و پیشنهادهای سازنده‌ای نیز مطرح شده است که این امر، انتظارات از قانون‌گذار را برای تدوین قانون جدید با رویکرد اصلاحی افزایش داده است؛ بدین ترتیب بررسی پیش‌نویس ارائه شده بیانگر ضعف‌های گسترده این قانون در خصوص بزه جاسوسی بوده که خالها و نقصان‌های موجود در قانون مجازات اسلامی را مرتفع نمی‌سازد؛ بنابراین پیشنهاد می‌گردد که پیش‌نویس مذکور مجدداً مورد بازبینی قرار گیرد.

## فهرست منابع

### الف) منابع فارسی

- ابن منظور، محمد بن مکرم. لسان العرب. جلد دوم، بیروت: دارصادر، ۱۴۱۴.
- بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران، دامغان: پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه دامغان، ۱۳۹۵.
- آشوری، داریوش. دانشنامه سیاسی، چاپ چهاردهم، تهران، انتشارات مروارید، ۱۳۸۶.
- انصاریان، مجتبی و جواد منزوی بزرگی «شناخت مفهومی و جرم‌انگارانه جاسوسی در حقوق کیفری سنتی و حقوق فن آوری اطلاعات»، فصلنامه مطالعات حفاظت و امنیت انتظامی، ۳۵، ۱۰ (۱۳۹۴)، ۱۴۵ - ۱۸۳.
- بصیری، محمدعلی. «تحولات مفهوم امنیت ملی»، نشریه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ۱۵ (۱۳۸۰)، ۱۶۳ - ۱۶۴.
- بکاریا، سزار. رساله جرایم و مجازات‌ها، ترجمه محمدعلی اردبیلی، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۴.
- پروین، خیرالله، رضا فرامرزی، و امین پاشایی امیری، «تنقیح قوانین و مقررات گامی در تضمین اصل امنیت حقوقی»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۹، ۳۰ (۱۳۹۹)، ۹۵-۱۱۶.
- پور بافرانی، حسن. «بایدها و نبایدهای جرم‌انگاری در حقوق کیفری ایران»، فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۰، ۲۰ (۱۳۹۰).
- جلالی، محمود، «جاسوسی در حقوق بین‌الملل مدرن و ضرورت تدوین مقررات جهانی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۱۵، ۵ (۱۴۰۰)، ۳۲۹ - ۳۵۳.
- خاقانی اصفهانی، مهدی، «محکومیت به اتهام همکاری با دول خارجی متخاصم»، دو فصلنامه روبه قضایی (حقوق کیفری)، ۱ (۱۳۹۵)، ۷۱-۸۱.
- دهخدا، علی اکبر. لغت‌نامه، جلد پنجم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
- ساریخانی، عادل. جاسوسی و خیانت به کشور (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۵.
- ساریخانی، عادل. جاسوسی و خیانت به کشور، چاپ اول، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸.
- سپهوند، امیر خان. جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی (جزوه درسی)، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۶۷.
- شامیاتی، هوشنگ. حقوق کیفری اختصاصی، چاپ اول، جلد ۳، تهران: انتشارات ژوبین، ۱۳۷۶.
- عالی‌پور، حسن. جرایم ضدامنیت ملی، چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹.
- عقیق، سید روح اله، صالحی، کریم و برخوردار، عارف «نادیده‌انگاری بایسته‌های تقنینی در قوانین کیفری ایران در حوزه جرایم علیه امنیت»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۳۸، ۱۱ (۱۴۰۱)، ۱۰۹ - ۱۴۶.
- علی بابایی، غلامرضا. فرهنگ علوم سیاسی، تهران: انتشارات ویس، ۱۳۶۹.
- عمید، حسن. فرهنگ فارسی، چاپ ششم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۸.
- فریدل، ران، «جاسوسی: دنیای مدرن جاسوسی»، ترجمه معاونت پژوهشی دانشکده امام باقر ع. تهران: انتشارات دانشکده امام باقر ع.، ۱۳۸۲.
- قرشی بنایی، علی اکبر، «قاموس قرآن»، جلد ۲، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰.
- کی‌نیا، مهدی. مبانی جرم‌شناسی (جامعه‌شناسی جنایی)، جلد دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۴.
- گارو رنه، مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، جلد ۳، ترجمه سید ضیاء‌الدین نقابت، ۱۳۴۴.
- گلدوزیان، ایرج. حقوق جزای اختصاصی جرایم علیه تمامیت جسمانی، اموال و مالکیت، امنیت و آسایش

- عمومی، چاپ ششم، تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۸.
- ماندل، رابرت. چهره متغیر امنیت ملی، چاپ سوم، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۷.
- مجیدی، سید محمود «آسیب‌شناسی سیاست جنایی ماهوی ایران در قبال بزه جاسوسی»، فصلنامه مجلس و راهبرد، ۱۰۵ (۱۴۰۰)، ۲۴۵-۲۷۵.
- مجیدی، سید محمود. بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران و فرانسه، چاپ دوم، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۸.
- مجیدی، سید محمود. حقوق کیفری اختصاصی جرایم علیه امنیت، چاپ دوم، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۲.
- محسنی، علی، مهدی جاودانی مقدم و محسن حاجی، «تحول پارادایمی مفهوم قدرت و امنیت در عصر جهانی شدن و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۳ (۱۳۹۷)، ۹۹-۱۲۶.
- محقق، محمدباقر. دائرة الفرائد در فرهنگ قرآن، جلد پنجم، چاپ اول، تهران: انتشارات بنیاد، ۱۳۶۶.
- میرمحمد صادقی، حسین. جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، چاپ بیست و چهارم، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲.
- ولیدی، محمد صالح. حقوق جزای اختصاصی، جلد سوم، چاپ دوم، تهران: نشر داد، ۱۳۷۳.
- یزدیان جعفری، جواد «اصل تناسب جرم و مجازات؛ چرایی و چگونگی آن»، دو فصلنامه حقوق تطبیقی، ۱۴ (۱۳۸۷)، ۱۳۹-۱۵۶.

#### ب) منابع خارجی

- Barré-Pépin, Martine, "Secret industriel et commercial -Secret corporatif et commercial -et secret de la Défense", *Le secret nucléaire*, André Larceneux et Juliette Olivier-Leprince (Dir.), EUD, (2014), 71-107.
- Bertrand Warusfel, extrait de "Le secret de la défense nationale-soutenir les intérêts de la nation et libertés publiques dans la société de l'information", thèse pour le doctorat d'État en droit, Université Paris V-René Descartes, (1994).
- Bouloc, Bernard, "Droit pénal general", Dalloz, 28ed, Paris, (2023).
- Cohen J, Kovar R, "L'espionnag en temps de paix", 6 *Annuaire français de droit international*, (1960), 239.
- Colonieu, Victor, "Les actions populaires, en droit romain : l'espionnage du point de vue du droit international et du droit général français", thèse de doctorat. Lyon (1888).
- Dausés M, et Wolf D, "L'espionnage par satellites et l'ordre international", *Rgae*, (1973), 1.
- Denécé, Eric & Arboit, Gérald, "Histoire mondiale de L'espionnage", Ouest-France, (2010).
- Edmondson, Leslie S. "Espionage in Transnational Law", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 5, 2(1972), 434.
- Jacques. Henri, Robert, "Droit pénal général", Duf, 2ed, Paris, (1992).
- Jean, Pradel, "Droit pénal general", Cujas. Paris, (1994).
- Jeanclos, Yves, "Droit pénal européen", Dimension historique, Économique, Paris, (2009).
- Kohen, Gérard & Kovar, Jonathan et Robert, "L'espionnage en temps de paix", in *Annuaire français de droit international*, Volume 6, Paris, (1960), 239-255.

- Lafouasse, Fabien, “L’espionnage en droit international”, *Annuaire français de droit international XLVII*, Cnrs Éditions, Paris, (2001).
- Picard, Nicolas (2018), “La répression judiciaire de l’espionnage en France pendant la grande guerre”, Mémoire de Master, Sous la direction de Mme Sophie Démare-Lafont, Université Paris II Panthéon – Assas, Paris.
- Pin, Xavier, (2023), “Droit pénal général 2024”, Dalloz, 15ed, Paris.
- Veron, Michael (1998), “Droit Pénal spécial”, Masson, bed, Paris.
- Wright Q (1962), “Espionnage and th Doctrnne of Non-Intervention nn Internal Affairs”, in R. Stanger ed., *Essays on Espionage and International Law*.



This Page Intentionally Left Blank

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی  
پرتال جامع علوم انسانی